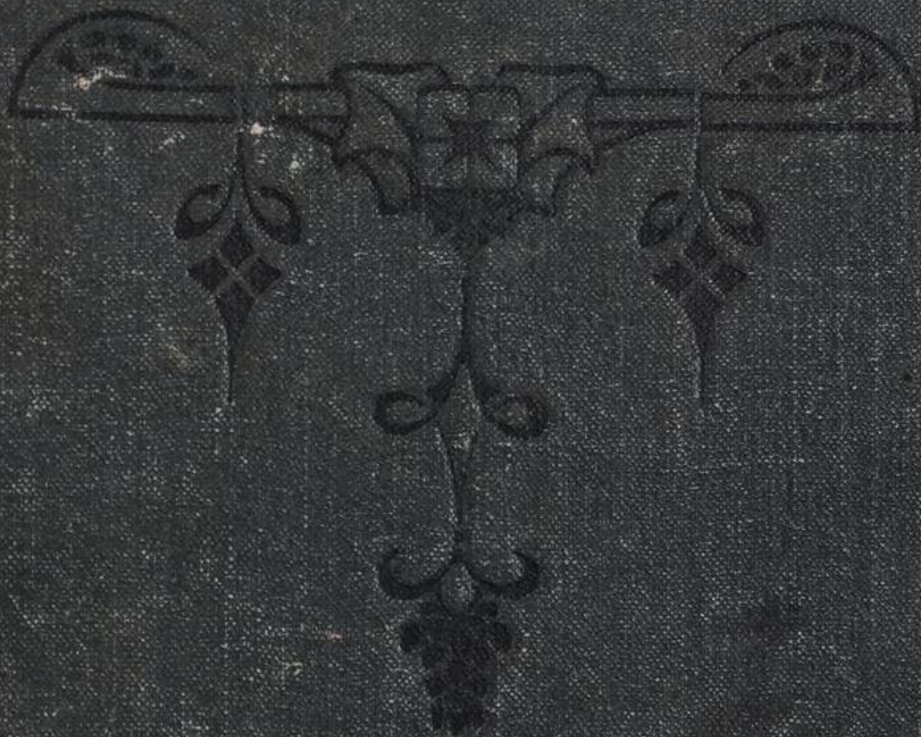

ІВАН ФРА҃НКО

ДОБРИЙ
ЗАРОБОК.

Осип Роздольський

ІВАН ФРАНКО.

ДОБРИЙ ЗАРОБОК

І ИНЬШІ ОЛОВІДАНЯ.

НАКЛАДОМ АНТОНА ХОЙНАЦКОГО.

ЛЬВІВ 1902.

— — —
З ДРУКАРНІ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНИ ШЕВЧЕНКА
під зарядом К. Беднарського.

З М І С Т.

	Стор.
Передмова	V
Добрий заробок	1
Муляр	13
Сам собі винен	25
Слимак	45
Історія моєї січкарні	65
Домашній промисл	81
Довбанюк	99
У кузні	115

Передмова.

Сказано: письменник, що починає писати свої спомини, починає сам собі копати могилу. Щож, хоч би й так. Могила, се таке добро, що ніхто з нас його не мине. А в такому разі — —

Двацять шість літ по написаню першого оповіданечка з серії „Галицьких образків“ приступаючи до збірного їх видання я почуваю охоту сказати декілька слів про те, як, коли і з яким пляном писались вони.

Перші оповіданечка, „Лесишина челядь“ і „Два приятелі“ були написані літом 1876 р. в Лолинї для календаря „Дністрянка“, що видавало товариство „Академічеській Кружокъ“, під редакцією д. Антона Дольницького. Календарь вийшов в осени того самого року, і мої оповіданечка в нїм звернули на себе увагу народовців, особливо пок. Володимира Барвінського. В загалї „Дністрянка“ була для нього несподіванкою і він постановив і собіж видати

подібний альманах, у якому мали бути заступлені старші народовецькі письменники. Так повстала „Руська хата“, видане невдатне в цілості, не вважаючи на заступлені в ньому імена Куліша, Федьковича та Данила Млаки. Познайомивши ся зо мною в ту пору В. Барвінський кілька разів зводив розмову на мої оповіданечка, просячи дати йому дещо в такім роді для „Правди“. Я дав йому зимою 1876 р. свій „Оловець“, який йому дуже подобав ся. Ми розговорили ся про різні літературні теорії й пляни. Я, бувши тоді під впливом Золя, звернув розмову на потребу — змалювати нашу суспільність у різних її верствах, та вказував zarazом на трудність такого діла. Барвінський виявив мені, що й у нього укладаєть ся плян цілої серії оповідань, яким він хотів надати спільний титул „Галицькі образки“. Він брав ся змалювати те жите, яке, мовляв, він найліпше знає, жите руської інтелігенції, а головно духовенства. При тім він не міг погодити ся з таким способом писаня, який проявивсь у мене, особливо в „Лесишиній челяди“.

— Ну, що воно таке! — говорив він. — Моглаб була вийти гарна іділля, як би не той нещасний натуралізм, що псує іділлічне вражінє. До якої категорії творів зачислити се?

Я відповів, що про всякі категорії мені байдуже, а пишучи оповіданечко я по просту хотів змалювати контраст між красою природи і мізерією людського життя.

— Се не в дусі нашої поезії, особливо народної, де природа звичайно сумує й веселить ся згідно зі смутком або радощами чоловіка.

Я доказував, що така ніби гармонія, се один із способів збудити настрій, але народній поезії не чужий і другий спосіб — контрасту. Барвінський не розумів поетичного твору, якого головна мета — збудити такий чи иньший настрій; він стояв за тим, що треба писати заокруглені оповідання, новелі або романи, а не ескізи. Я заявляв, що не чую в собі сили ані не маю на стільки обсервації, щоб збудувати заокруглене оповіданє і дати в ньому повний малюнок чи то цілої суспільности, чи навіть одної якої верстви. І ще на однім пункті ми не могли зійти ся з В. Барвінським: він жадав, щоб повість побуджувала таким чи иньшим способом патріотичні чуття; я стояв на тім, що поперед усього треба малювати відносини, людей, поодинокі їх учинки з поглядом на їх окруженє і на ті спеціальні особисті та громадські імпульси, що побуджують їх до такого а не иньшого діланя. Я вказував на те, що задля ріжного вихованя, традиції, окруженя й льогіка, розумованє і причиновість у поступуваню ріжних людей у ріжних суспільних верствах бувають ріжні і що малювати ті спеціальні льогіки та психольогії для мене дуже принадна річ.

— Ну, але то мало людського житя, щоб на стільки вжити ся та вдумати ся в дух ріжних людей із ріжних верстов, щоб можна було змалювати їх у повістях, — сказав Барвінський.

— Так, — відповів я, — та про те се конечно, і тільки маючи такий образ суспільности в ріжних її верствах та моментах ми будемо могли подумати про синтезу, про ширші заокруглені образи. Такі детальні студії

можуть і повинні робити різні люди; не біда, коли вони будуть фрагментарні; се навіть ліпше так, бо письменник у таких ескізах може передати безпосереднє, живе вражінє дійсности, не потребуючи накручувати, докомпоновувати та фальшувати, щоб нятягти твір до рам заокругленої повісти.

Барвінський так і не згодив ся з моїм поглядом і засїв писати свої „Галицькі образки“ — з яким успіхом, не моя річ тут осуджувати. Та в мене ся розмова з ним довела до повної свідомости плян — збирати матеріяли, ескізи та оповіданя для змалюваня образу нашої суспільности в різних її верствах, у різних змаганях, працях, заробітках, стражданях, поривах, іллюзиях та настроях. Жите дало мені аж надто багато нагоди до збираня таких матеріялів. Принагідні оповіданя знайомих, фігури здібані в вагоні залізницї, власні спомини та спостереження, — все те перетворювало ся звільна, протягом літ у більші або менші оповіданя та ескізи. Я силкував ся кожний такий образок виносити в душі доти, доки не вжию ся у властиву йому атмосферу, не віднайду властивий йому тон і спосіб викладу. Ся праця йшла у мене дуже помалу; деякі образки мучили мене в душі по кілька літ; я по кілька разів брав ся викинути їх на папір, та чуючи, що „не вдає тон“, відкидав написане і переходив до иньшої роботи, щоб по якімсь часі знов вернути до закиненої проби. Таким робом із маленькою гуморескою „Грицева шкільна наука“ я носив ся більше як три роки, переробляв кілька разів, прозою й віршами, оповіданя „Ліси і пасовиска“, „Поєдинок“, „Сам собі винен“. Правда, деякі оповіданя виходили

готові відразу, за одним присідом, але завжди се бувало лиш тоді, коли оповідане було перед тим зовсім готове, виношене і заокруглене в душі і мені приходилось, так сказати, переписувати лише з готового.

Роки йшли за роками, тих дрібних оповідань набиралось у мене чим раз більше. Я друкував їх по різних виданнях, у фелетонах газет, у календарях Просвіти; иньші приходилось у-перве друкувати по польськи, коли в руській пресі для мене на якийсь час не стало було місця; деякі попропадали в непогоді часу. І так пропало надруковане в другім томі віденського „Славянського альманаха“ з 1880 р. оповідане „Микитичів дуб“; альманах сконфісковано за зовсім невинну статтю Драгоманова, і з видання не лишилось мабуть ані одного примірника, так що й мойого оповідання мені так і не вдалось роздобути. В руках пок. Партицького пропало оповідане „Записки недужого“, яке тепер мені доводить ся з захованих у мене ескізів перероблювати другий раз. Інтересна була доля оповідання „Мулярь“. Написане 1879 р. для того-ж віденського „Славянського Альманаха“ і не вміщене в ньому воно довгі літа лежало в рукописі. Першу половину помістив я в польськім перекладі в робітницькій часописі „Праца“; не вспівши через якесь опізнене дати решти рукопису я був мимовільною причиною того, що пок. польський письменник Б. Спауста доробив другу половину до мойого оповідання; хто цікавий, може порівняти ту другу часть з моєю. Кілька літ пізніше я подавав руський текст до редакції „Зорі“, та редактор признав оповідане не гідним друку з тої фізичної причини, що мулярі загалом ве-

ликі лїнюхи, а такого факту, який оповідаю я, він не бачив ніколи. Тимчасом ціле оповіданє в польськїм перекладї було вже надруковане в фелетонї варшавської „Prawdy“ і зустріло ся з похвалою деяких польських письменників; по руськи воно появилось аж у збірнїм виданю „В потї чола“.

Ся книжка, в якій була зібрана значнійша часть моїх дрібних оповідань (усїх 20), у-перве могла вияснити той плян, що лежав у основі всїх тих оповідань — дати немов мозаїковою роботою виконаний образ нашої суспільности. Правда, я вибрав там самі „образки з життя робучого люду“, полишивши на боці оповіданя про інтелїгентів, або, як я тоді укладав собі по соціяльним категорїям, групи „вчителїв“ і „експльоататорів“. Видати збірники тих иньших оповідань тоді менї не довелось.

Від того часу минуло знов більше як десять лїт. У моїй теці назбирало ся знов дещо нових ескїзів та більших оповідань, тай мій первісний плян розширив ся де в чому. Нове, збірне виданє моїх оповідань, яке бажалось би зробити повним, на скілько се можливе, являеть ся в иньшій формї та в иньшїм угрупованю. Кождий томик містить оповіданя більше менше однородні змістом, давнійші поміш з новїйшими. Вилучено з сього виданя оповіданя з бориславського життя, що мають вийти накладом „Р. У. Видавничої Спїлки“, а також не входять у сей плян більші повісти та драми. Сей тимчасовий плян обїймає на разї дванацять томиків, кождий в обємі 8—10 аркушів друку. Такий спосіб виданя прийнято з огляду на пожадану дешевість і з бажанєм, щоб ті оповіданя, прості та подіктовані сучасною громадською

думкою, пішли не лише до рук нашої інтелігенції, але також під селянські стріхи і всюди будили те саме почутє, що було імпульсом до їх писаня на протязі цілої чверти столітя — почутє клясової і національної свідомости. Історія тої чверти столітя доказала, що тим своїм почутєм автор тоді станув на добрій дорозі і що поле, на якому він своїми ескізами клав иноді перші скиби, — не пустий ірегит, але розлога і плодюча нива, на якій можемо надіяти ся ще багато свіжих і величніх плодів.

Криворівня 15 серпня 1902.

Ів. Франко.

Того самого автора вийшли.

П о е з и ї :

З вершин і низин (3 кор.), опр.	К.	4.—
Мій Ізмараїд (опр.)	”	2.40
Зівяле листе (опр.)	”	2.—
Із днів журби (опр.)	”	2.—
Панські жарти	”	—.60
Поеми (опр.)	”	1.60
Лис Микита (3-тє вид.)	”	1.40
Пригоди Дон Кіхота (2-є вид.)	”	1.40
Коваль Бассім (опр.)	”	1.60
Абу Касимові капці (2є вид.)	”	1.—

П о в і с т и :

В поті чола (3 кор.), (розпрод.)	К.	—.—
Перехресні стежки (3 кор.) (опр.)	”	4.—
Для домашнього огнища	”	2.—
Без праці	”	—.40

Полуйка (опр.)	К.	1·40
Сім казок (опр.)	”	1·40
Коли ще звірі говорили (2-е вид.)	”	—·40
Захар Беркут (2-е вид.)	”	2·—

Д р а м и :

Украдене щастє (2-е вид.)	К.	—·40
Учитель, комедия	”	—·60
Камяна душа	”	—·20
Сон князя Святослава	”	—·80
Едіп царь Софокля, перекл.	”	—·60
Майстер Чирняк	”	—·40
Будка ч. 27	”	—·40

Наукові розвідки :

Іван Вишенський і єго твори	К.	2·—
Панщина і єї скасованє	”	—·60
Писаня Котляревського в Галичині	”	—·15
Карпато-руське письменство XVII до XVIII в.	”	2·—
Студії на полі Карпато-руського пи- сьменства I.	”	1·—
Варлаам і Йоасаф	”	4·—
Хмельницина 1648—1649 у сучасних віршах	”	3·—
Слово о Лазаревім воскресеню	”	—·50
Апокріфічне євангелиє Псевдо-Матвія і єго сліди в укр.-руськім пись- менстві	”	—·40
Забутий укр. віршописець XVII в.	”	—·40
Пяницьке чудо в Корсуні	”	—·15
Пам'ятки укр.-руської мови і літера- тури I. (Апокріфи старозав.)	”	4·—

Памятки II. (Апокр. євангелія)	К. 5.—
Памятки III (апокр. апостольські дія- нія)	„ 5.—
Галицько-руські нар. приповідки, т. I.	„ 3.—
Сьв. Климент у Корсуні (друкує ся)	
Грималівський ключ у р. 1800.	„ — 40
Житє і Слово, 6 томів	„ 30.—

Дістати можна в книгарні Наукового
тов. імени Шевченка і в книгарні Ставро-
пігійського Інститута у Львові.

ДОБРИЙ ЗАРОБОК.

Я чоловік бідний. Ґрунту нема й крихітки, всего-на-всього одна хатина, тай то стара. А тут жінка, діточок двоє, коби здорові; треба чимось жити, треба якось на сьвітї держати ся. Два хлопчики в мене — один чотирнацяти, а другий дванацяти літ — пастушать у добрих людей, тай за то мають їду й одежину яку таку. А жінка пряде, також дещо заробить. Ну, а в мене старого який заробок? От піду десь-колись до близького зрубу, наріжу березини та пипнаю мітовки через тиждень, а в понеділок беремо з жінкою по звязкови на плечі, тай на торг до Дрогобича. Не великий то з того й заробок, по три, чотири крейцарі за мітлу, а панови заплати за пруте, ну, то мало що й лишить ся. Але що діяти, треба заробляти, треба як мож своїм сьвітом токанити.

Тай що за жите наше! Бульба та борщ, часом деякі крупи, тай хлібець, який лучить

ся: житній, то житній, а ячмінний або вівсяний, то й за то Богу дякувати. Ще як літо, то пів біди біда. Чоловік дещо заробить у богатшого: тут роїв у пасіці припилуєш, там у саду ночуєш, коло сїна та снопів поробиш, а ні, то з саком підеш у потік, рибу деяку спіймаєш, або досвїта губ деяких із ліса наднесеш, — ну, а в зимі всього того не стає. Що від людей за роботу дістанемо, тим і заносимо ся, а нероз то й голодом дебелиємо. От як то бідні халупники!

Ну, видите, а ще знайшов ся добрий чоловік, що позавидів і нашим достаткам! Дїстодї-то: за богато, дїду, у тебе добра, розтовстїєш за надто, розгуляєш ся! Так от тобі на! Тай всипав такого, що Господи, твоя воля!

Слухайте як то було.

Іду я собі раз містом, мітли звязані до купи несу на дручку на плечох, іду тай роззираю ся довкола. чи не киває хто на мене, або чи не кличе де Жидівка: „Чоловіче, чоловіче, а по чому мітли?“ — А тут народу довкола, звичайне, торгова днина. Зиркаю я довкола, виджу, іде позад мене якийсь панок, горбатий, головатий як сова, а очи у нього сїрі та недобрі, як у жаби. Іде та все на мене поглипує. Я став, гадаю, може чого хоче, а він нічого, став і собі тай дивить ся в другий бік, ніби то йому про мене й зовсім байдуже. Іду я далі, він знов за мною. Мені якось зробило

ся недобре. — Пек тобі бідо! — гадаю собі, що то таке? — Аж тут Жидівка з боку кричить:

— Чоловіче, чоловіче, по чому мітли?

— По пять, — кажу.

— Ни, як по пять? Нате вам три.

— Давай чотири!

— Ні, три.

— Ні, чотири.

Сторгували ми за півчверта крейцара. Я свою вязанку з плечий, розвязую собі спокійно, даю Жидівці мітлу, — аж тут і горбатий панок за мною.

— По чому мітовки продаєте? — питає мене.

— По пять крейцарів, паночку, — кажу. — Купіть, мітли добрі.

Він узяв одну, потребував...

— Так, так, — каже, — нема що й казати, добрі. А ви відки?

— З Манастирця.

— Так, так, з Манастирця. А ви часто мітовки продаєте?

— Ні, не часто. От так раз на тиждень, у понеділок.

— Ага, ага, що понеділка! А багато так у один понеділок продаєте?

— А, як ся трафить, паночку, часом я й жінка попродамо всі, що винесемо, а часом і не попродамо.

— Гм, то ви й з жінкою! Обоє, значить, по отакому звязкови виносите?

— Та так, прошу пана. Часом по такому, часом і по більшому.

— Ага, ага! А багато так за тиждень мітовок можете зробити?

— Та то, прошу пана, як до потреби. Літом продає ся їх менше, то менше й роблю. А в осени та в зимі, то більше того товару йде.

— Так, так, розуміє ся! Бо то, видите, я ліверант до цісарських маґазинів, то мені би треба таких мітовок багато, так зо сто. Могли би ви на другий тиждень зробити мені сто мітел?

Я поміркував троха тай кажу: — Чому ні, зроблю. А де пану донести?

— От тут, — каже пан, тай показав на один дім. — Але памятайте, принесіть. Я вам зараз і заплачу. А по чому, кажете, одна?

— Та вже як пан стілько беруть на гурт, то я спущу танше, по чотири.

— Ні, ні, ні, не треба, не спускайте! Я заплачу й по пять!

— Бог най панови дасть здоровечко!

— Ну, ну, бувайте здорові! А памятайте, від нині за тиждень приходіть!

Тай з тим словом панок поштильгукав собі кудись, а я лишив ся. — От то, гадаю собі, — якийсь лепський пан, навіть не каже спускати з ціни, а на таку суму мітлів замо-

вляє. Таже то ціла п'ятка буде, Господи! А я, прости Господи гріха, вже й зачав був зле по-помишліне на нього мати, як він отак за мною стежкував. Ну, дай йому Господи вік довгий! Прецінь хоть раз мені добрий заробок трафився!

Швидко я вичувся за своєю старою. Попродали ми свій товар, а й не попродали, купили соли, сірників, чого там іще нам було треба, тай до дому. Кажу я старій, що от так і так, заробок добрий трафився, буде за що й податок заплатити, ще й для неї на зиму підшите буде. Вона й собіж зраділа.

— Треба буде — каже — взятися обоїм, а то ти сам за тиждень не зробиш усеї роботи. То я вже своє все відложу!

Добре. Отак гуторячи поспішали ми трохи що не підбігцем до дому, щоби, бачте, часу не тратити.

Зараз того-ж дня прихопилися обоє, як до горячого борщу. Прутя наносили цілу стирту, — фабрика в хаті! Я гилі обламую, вона листе обчімхує, аж їй шкіра з долонів позлазила, а я відтак грубші кінці ножиком чехолю, складаю, вяжу, держакі стружу — кипить робота. Прийшлося до неділі, ціла сотка мітел готова і в звязки по пять-двацять повязана. Так уже й приладжено, що кожде з нас бере по два такі звязки на перебесаги; через плече ужовка, один звязок на груди, а другий на

плечі звисає. В понеділок беремо ми добрі дручки в руки, звязки на себе — чеши до міста! Спека така, що крий Мати божа! З нас цюрком поти ллють ся, в горлі пересохло, ну, але що робити! Коли заробок, то заробок.

Приходимо до міста, всі Жиди на нас очі повивалювали. Що то, не бачили ще, щоби хто коли такі великі звязки ніс.

— Слухайте, чоловіче, — посмішковують ся з нас, — а ви де коні продали, що самі фіру прутя двигаете?

— Чоловіче, чоловіче, — кричать другі, — а в кого то ви березовий лісок купили? Чи ви на продаж лісок березини з бабою до міста принесли? Що хочете за лісок березини?

А ми нічого. Ледви дихаємо, а йдемо, аж очі з голови лізуть. Дав Бог, якось ми долізли аж до того дому, де пан казав чекати. Прийшли перед ганок тай телевх оберемками на землю, а самі мов неживі попадали на ті оберемки тай відсапуємо так, що аж язики повишували. Нема, нема, аж тут вікно скрип, наш панище визирає.

— Ага, — каже, — то ви, чоловічку?

— Так, прошу пана, то я з мітлами.

— Добре, добре, я зараз до вас вийду.

Запер вікно. Ми чекаємо. По добрій хвили вийшов.

— Ну, щож ви, принесли мітовки?

— Так, прошу пана, сто, як пан казали.

— Ага, ага, то добре. Але знаєте що, я їх тепер не потребую, возьміть собі, най у вас іще будуть до якогось часу, або й можете їх попродати... А мені як буде треба, то я вам перекажу. А тепер нате вам отсей квіток, покажете війтови, то він уже вам скаже, що маєте робити.

— Ба, а то як, — кажу я. — То пан замовили, а тепер не беруть?

— Ні, не беру, — каже він лагідненько, — бо мені тепер не треба. Але ви не бійте ся, я за вас не забуду. Ось вам той квіток, нате!

— На що мені вашого квітка? Що я з ним ізроблю?

— Возьміть, возьміть, — каже він. — А в тім, як не хочете, то як схочете. А тепер ідіть собі з Богом!

Я вже, правду кажучи, хотів поставити ся до нього з язиком, але він обернув ся тай шусть назад до хати. Ми зістали ся мов водою зілляті. А далі, що діяти, забрали мітли тай пішли на торг, аби хоть що-то розпродати.

Аж ось так десь за тиждень кличе мене війт. — Що за біда? — гадаю собі. Прихожу, а війт сьміє ся тай каже:

— Ну, діду Паньку (мене всі звать дідом, хоть я не такий то ще й старий), маєш благовісника.

— Якого благовісника? — кажу тай дивую ся.

— А от якого, ади! — тай виняв папір, той самий, що мені той пан оногди давав, розвернув його тай став читати щось таке, що я ані капиночки не зрозумів крім свого власного імя.

— Ба та що тут таке сказано? — питаю.

— Сказано, діду, що ти великий богач, по сто мітлів що тиждня продаєш, гроші лопатою загібаєш, тай велено поставити тобі отсю пявку.

— Яку пявку? — питаю я вухам своїм не вірячи.

— Аркушок, небоже.

— Аркушок? Ба, та який аркушок? Для кого?

— Ей, діду! Не чини ся глухим, коли тобі не позаступало! Аджеж не для мене, а для тебе! Маєш платити по при домовий ще й заробкового податку п'ятнацять ринських річно.

— П'ятнацять ринських річно? Господи! Ба, та за що?

— За мітли! Чуєш, що пан комісар податковий подав тебе на аркушок і каже, що ти по сто мітлів на тиждень продаєш.

Я став, як той, кажуть, сьвятий Семен Стовпник, що п'ятдесят літ на однім місці стовпом стояв. Так як би я чемериці наїв ся.

— Пане вуйці, — кажу згоді, — я не буду платити.

— Мусиш!

— Ні, таки не буду. Що мені зробіте? Що голий за пазуху сховає? Адже знаєте, що на мітлах я й у цілім році ледви п'ятнадцять ринських зароблю.

— Що я маю знати? Пан комісар мусить ліпше се знати! — каже війт. — Моя річ стягнути податок, а не хочеш дати, то я здекутника вишлю.

— Овва, шліть хоть зараз! У мене здекутник здохне, заки що знайде.

— Ну, то продамо хату й грядки, а вас на чотири вітри. Цісарське не сьміє пропасти!

Я зойкнув, мов підрізаний.

— А видиш, — каже війт. — Ну що, будеш платити?

— Буду, — кажу, а сам собі своє гадаю.

Минули три роки. Я не платив ані крейцара. Як приходила здекуція, то ми з бабою ховали ся у лози, мов від Татар, а хату замикали. Тоті здекутники прийдуть, покалатають, поклинуть, тай потечуть ся далі. Два рази хотіли добувати ся силоміць до хати, та оба рази добрі люди відпросили, Але на четвертий рік урвало ся. Ні просьби, ні плачі не помогли. Рештанції на мні назбирало ся щось на шістьдесять ринських. Наказали з міста зараз ізложити гроші, а як ні, то хату пустити на ліцітацию. Я вже й не тікав нікуди, виджу, що нічого се не поможе. Ну, тай що? Назначили ліцітацию, отаксували все моє добро на кру-

глих шістьдесять ринських. Приходить той день, тарабаняють, кличуть купців... „Хто да венци?“ — еге, коли бо ніхто й стільки не дає. Десять... дванацять... ледво на п'ятнадцять ринських витягли, та й за те й продали. А я в сьміх, тай кажу до вїйта :

— А видите, таки я вас іздурив! Хиба я вам не казав, що голого не обідреш?

А вїйт до мене :

— Нехай тебе, діду, мара бере, на який ти спосіб узяв ся!

Нашу хату закупив Жид Йойна на хлів для телят, а ми з бабою, як видите, пішли в комірство. Знов по старому жиємо, доки Бог віку подовжить. Вона пряде, хлопці людську худобу пасуть, а я мітли роблю. Тай якось своїм сьвітом торочимо, хоч і без аркушка.

Львів, у лютім 1881 р.

МУЛЯРЬ.

Ах, той стук, те калатанє, ті крики на вулиці як раз проти мого вікна прогоняють усяку думку з моєї голови, не дають мені й на хвилю спокою, відривають від праці! І нікуди мені подіти ся, нікуди сховати ся від того невгамовного стуку. Від рана до вечера він не перестає, а коли ляжу спати, змучений денною спекою, то чую його виразно навіть у сні. І вже цілі два місяці так, подумайте собі! Від коли напроти моїх вікон почали мурувати оту нещасну каменицю, від тоді я не написав ані одної стрічки, і стук та калатанє не вгавали в моїх вухах.

Не можучи сам нічого робити сїдаю день-денно у вікні й дивлю ся на роботу інших. Вид руху, біганя, праці кількадесятьох людей, що вертять ся і нишпорять у тім тіснім місці мов мурашки в купині, прогонює нервовє роздразненє. Я успокоююсь дивлячись, як помалу-малу під руками тої маси робучого люду ро-

сте велика камениця, як здвигають ся в гору її мури, як шипить та курить ся вапно, що його гасять у великих дощаних скринях та спускають відтак у ями, як мулярі тешуть цегли, допасовуючи їх до належного місця, як жінки й дівчата носять цемент у цебриках, у яких крізь вуха просилено дрючок, як помічники, зігнені в дугу, на деревляних носилках, ярмом накладених на плечі по оба боки шиї, двигають цегли горі руштованем. Уся важка, щоденна робота тих людей проносить ся передомною мов хмара, і чуючи їх крики, жарти та розговори, я й сам про себе забуваю, немов тону в якімось безбережнім непрозорім тумані, і швидко, невловимо пливе година за годиною, день за днем.

Лиш ті підмайстри зі своїм криком, зі своєю лайкою, погрозами, наругами та самоволею над робітниками виривають мене з того непрозорого туману, нагадують живу, погану дійсність. Їх лиш два, а прецінь усюди їх повно; всі робітники мовкнуть і хилять ся, де котрий із них проходить. Нічим їм не догодити, ніщо їм не в лад, на все у них готова наруга, готове гнівне, згірдне слово. А нехай-но котрий робітник посьміє відізвати ся, боронити ся або вшмнути ся за товаришем, — зараз лице пана підмайстра наливає ся кровю, з уст прискає піна, і має ся-ж тоді від нього винуватець! І то ще добре, коли йому позволять терпіти, коли

не наженуть у сій хвилі від роботи! Адже вони тут повні пани, їх власть над робітниками необмежена, а нагнавши одного вони зараз же надіблють чотирьох, що ще й напрошуватись будуть на місце прогнаного. О, нинішнє літо для підмайстрів жниво! Вибирай лишень і з платні уривай кілька хочеш, нічого не скажуть робітники, — а як котрий схоче пожалувати ся будівничому — геть його, нехай гине з голоду, коли не хотів бути покірним!

Одного дня, коли я, як звичайно, сидючи в вікні поглядав на роботу, вчинив ся нараз крик на самій фронтовій стіні. Причини крику я не бачив, — чув тільки, як підмайстер кинув ся до одного робітника, понурого, високого муляря середніх літ, і почав ганьбити його остатніми словами. А той нічого, похилив ся і дальше робить свою роботу. Але підмайстра сеся уперта, понура мовчанка розлютила ще більше.

— Ти злодію, ти драбе, кримінальнику, зараз мені забирай ся відси! — кричав запінений підмайстер, чим раз ближше надскакуючи до робітника.

Я бачив, як понуре, нахилене над цеглою лице муляря чим раз більше червоніло, мов жаром наливалось. Він затис зуби і мовчав.

— Чи маю сто разів до тебе говорити, ти шибенику, голодранче, розбійнику один, га?

Марш відси, зараз забирай ся, бо скинути кажу!

Робітник очевидячки боров ся сам із собою; його лице аж посиніло. В кінці не випростовуючись підвів трохи голову, і звільна, з невимовною погордою в кождім звуці процідив:

— Хлоп хлопом! Мудь мудьом! Не дай Боже з хлопа пана!

Підмайстер на хвилю немов застив на місці при тих словах. Очевидно примівка мулярева вразила його в саме болюче місце: він був з хлопського роду, і тепер, ставши „паном підмайстром“, дуже стидався свого походження. Тож по хвилевім остовпіню він вибухнув повною силою пари.

— Так? Так ти до мене? Чекай же, я тобі покажу! Я тебе навчу! Марш!

Робітник не рушав ся з місця і робив своє.

— Забирай ся, опришку! Махай до сто бісів, бо велю поліцая закликати!

Робітник уперто ценькав молотком о цеглу. Тоді підмайстер прискочив до нього, вирвав йому молоток із руки і шпурнув на вулицю. Розлючений мулярь заскреготав зубами і випростував ся.

— Хаме! — крикнув він, — якого ти біса мене вчепив ся? Чого ти від мене хочеш?

— А! так ти гроиш? — ревнув підмайстер. — Гвалту! Гвалту! Розбійник!

На той крик прибіг другий підмайстер і оба сполученими силами кинулись на муляря. Той не опирав ся. Кулаки посипались на його плечі; супроводжений стусанами, німий з лютої розпуки він зійшов із руштованя і взяв на плечі свій мішок з начинєм.

Інші робітники, що бачили цілу ту справу, мовчки працювали похилені над цеглою і закусуючи зуби. Ніхто з них не писнув ані слова.

— Масти хлопа лоєм, а він смердить гноєм! — крикнув на відхіднім мулярь уже з вулиці. На лиці його ще раз показала ся силувана насмішка, але в очах рівночасно проти сонця заблищали сльози.

— Лиш ти не йди на зломану голєву, ти опришку, Довбущуку поганий! — крикнув підмайстер з муру і погрозив відходячому кулаком.

Другого дня я встав рано і виглянув крізь вікно. На вулиці ще було тихо. Робітники інощо сходили ся „на фабрику“. Я дуже зачудував ся, побачивши між ними прогнаного вчора муляря. Зацікавлений я почав дивити ся, що з того буде, як прийде підмайстер. Інші робітники мало бесідували з собою, а до відігнаного й зовсім ніхто не підходив, він стояв з прибока коло паркану. Аж ось і підмайстер

надійшов, фукаючи чогось, як ковальський міх. Він швидко озирнув робітників; його гнівний погляд зупинився на прогнанім учора мулярі.

— А ти, опришку, знов тут? А ти чого тут? Хто тебе потребує?

— Пане підмайстер, — озиваєся робітник, підступаючи два кроки (серед загальної тиші чутно, як тремтить його насилу здавлюваний голос), — пане підмайстер, майте обачіне! Що я вам зробив? За що ви мене хліба збавляєте? Адже знаєте, що тепер роботи ніде не знайду, а дома...

— Марш ти мені, кримінальська мордо! — ревнув підмайстер, котрому нині не в лад була покірлива стать, так як учора уперта, понура мовчанка.

Мулярь звісив голову, взяв під паху свій мішок з начинєм і пішов.

Цілий тиждень потім що рана я бачив ту саму сцену на вулиці. Відігнаний мулярь очевидно не міг ніде знайти роботи і що рана приходив просити підмайстра, щоб прийняв його. Але підмайстер був твердий як камінь. Ніякі просьби ані заклинання не порушували його, і чим більше мулярь гнув ся та хилив ся перед ним, чим глибше западали в голову його потускнілі очи, тим гордїйше бадьорив ся перед ним підмайстер, тим прикрїйшими та згїрднїйшими словами ганьбив бідолашного робітника. А той неборака по кождім відказї тільки

стискав зуби, брав мовчки під паху свій мішок і втікав не оглядаючись, немов бояв ся якоїсь страшної покуси, що так і перла його до поганого діла.

Було то вечером у суботу. Нáпрасний дощ захопив мене серед вулиці і я змушений був схоронити ся до поблизького шиночка. В шинку не було нікого; брудна, вохка сьвітлиця була слабо осьвічена одною лямпою, що сумовито гойдала ся на стелі, а за шинквасом дрімала стара, товста Жидівка. Оглянувши ся по кутах, я — диво дивне! — за одним столом побачив знайомого муляря поруч із своїм завзятим ворогом підмайстром. Перед кождим стояла склянка пива до половини надпита.

— Ну, дай нам Боже, куме! — сказав мулярь, стукаючи своєю склянкою о підмайстрову склянку.

— Дай Боже й вам! — відповів той тоном де-де лагіднійшим, ніж на вулиці коло роботи.

Мене зацікавило се дивне товариство. Я казав собі дати склянку пива і сів далеко в другім кінці сьвітлиці в куті за столом.

— Та що, куме, — говорив мулярь, видимо змагаючись на силу і на свобідний тон, — не добре то, що ти так на мене завзяв ся, бігме не добре! За таке, куме, Бог гніває ся!

Говорячи се, він закалатав склянкою о стіл і замовив іще дві склянки пива.

— Та-ж ти, куме знаєш, що у мене дома, яка нужда! Не треба тобі й говорити. Жінка слаба, заробити не може, а тут я вже, з ласки твоєї, цілий тиждень анї о!... Та ще коби то я сам, то вже би чоловік якось терпів. А то, видиш, слаба жінка, тай ті бідні хробаки, вже ледво лазять, хліба пишцать... Серце крає ся, куме, — бігме, що крає ся! Адже я їм якийсь отець!

Підмайстер слухав тої бесіди понуривши голову і хитаючи нею, немов дрімав. А коли Жидівка принесла пиво, він перший узяв склянку, калатнув о муляреву і сказав.

— На здоровлє твоєї жінки!

— Дай Боже, аби й ти не хорував! — відмовив мулярь і надпив троха свою склянку. Видно було з його лица, як неохітно його уста тикали ся напнтку. Ах, може на нього пішов останній гріш із визиченого перед чотирма днями гульдена, що мав прокормити цілу його нещасну родину аж до ліпших днів, бо другого Бог-знає чи де вдасть ся визичити! А тепер він за останній гріш узяв ся гостити свого ворога, аби хоч так задобрити його!

— І ще-ж ти, куме коханий, зваж так на сумліне, що я тобі такого зробив? Що в злости сказав тобі нечемне слово?... А тиж мені кільки наговорив! Бігме, куме, не добре так кривдити бідного чоловіка!

Кум випивши пиво знов схилив голову і хитав нею, немов дрімав.

— Та вже — заговорив несьміло мулярь — будь ласкав, у понеділок... тее... Сам видиш, куди бідному чоловікови діти ся? Хиба таки на пни гинути з жінкою й дітьми?

— Та що, скажеш дати ще склянку того шуму? — перервав його бесіду підмайстер.

— А, і овшім, і овшім! Гей, ще склянку пива!

Жидівка принесла пиво, підмайстер випив його і обтер уста.

— Ну, та як же буде? — спитав трівожно мулярь, стараючи ся взяти підмайстра за руку і дивлячись йому в лице.

— А як буде? — відповів той холодно, встаючи і збираючи ся до відходу. — Дякую тобі за пиво, а до роботи в понеділок не маєш чого приходити, я вже приняв другого. А впрочім (сі слова сказав уже коло самих шинкових дверей) я таких опришків, таких шибеників як ти не потребую!

І підмайстер одним скоком вибіг на вулицю і затріснув за собою шинкові двері.

Нещасливий мулярь став мов громом прибитий на ті слова.

Довгу хвилю стояв нерухомо, не знаючи запевно, що й думати. Далі прокинув ся. Якась дика думка блисла в його голові. Він одною рукою пірвав стіл, за котрим сидів, і як стій

відломав від нього одну ногу, а відтак замахнувся відломаною ногою по шинквасі. Брязк, дренькіт, хруст, крик Жидівки, гамір надбігаючих людей, крик поліціанта, все в одній хвилі зілляло ся в дику, оглушаючу гармонію. За хвилю нещасний муляр опинив ся серед ревучої та пискливої купи Жидів, що з великим рейвахом віддали „скаженого та бісноватого розбійника“ в руки поліціанта. Грізний сторож публичного безпеченства вхопив його за плечі і пхнув на перед себе. Побіч поліціанта поволокла ся ледво жива з переляку шинкарка, лишивши замість себе другу якусь Жидівку в шинку, а довкола них голосячи та верещачи, ціла купа Жидиків і всякої вуличної голоти повалила до поліції.

1878.

САМ СЕБИ ВЛКЕН.

I.

„Виставлений на публичну продаж ґрунт під номером конскрипційним 29, власність Миколи Прача, вартости шацункової 150 ринських, ураз зі всіми господарськими забудованями, зложеними зі стайні на одну корову і хліва на одну свиню, для заспокоєня вірительно́сці Мортка Шіндера в сумі 40 ринських і коштів ексекуційних. Ціна виволáня 150 ринських. Хто да венци?“

Отсе все викрикуючи захриплим горівчанним голосом вичитував із подовгастого синявого піваркуша паперу возний судовий, що разом сповнював службу запряглого ліцита́тора. А прокричавши прогрімав кілька разів молотком о дошку поставлену на колоді, що заступала місце урядового стола.

Хата і господарські будунки, про які мов на сьміх говорилось у ліцитаційнім едикті, то

була одна нужденна халабуда, все під одною стріхою, на якій було більше зеленого моху, лободи та кропиви, ніж соломи, збудована з перегнилих драниць у вербових стовпах.

— Хто да венци? — повторив своїм русько-польським, ніби то урядовим жаргоном возний. — Сума виволаня 150 ринських!

Довкола стояло кілька селян у нужденних сіраках і солом'яних капелюхах, а також два-три пейсаті, брудні Жиди. Вони гуторили поміж собою, обзирали ся по подвір'ю, де відбувалась ота подія, але на оклик возного ніхто не відповідав.

А на боці, коло розваленого плота сидів на колоді сам Микола Прач, високий, може трицятипятилітній чоловік, худий як скипа, з лицем зіссаним нуждою й недугою. На колінах у нього сидів хлопчик п'ятиліток, тулячись до вітця і з ляком позираючи на чужих людей перед хатою. А побіч нього стояла його жінка з меншою дитиною на руках, і запаскою обтирала сльози.

— Хто да венци? — кликав возний, обзираючись. На те приступив до нього Жид — сам таки Мортко Шіндер, і лівою рукою диткнувши ся ярмурки на своїй голові сказав:

— Ни, по що, прошу пана, давати венци? Я дам сорок.

— Мортко Шіндер дає сорок; хто да венци? За першим разом! — кликав возний.

Ніхто не обзивав ся.

— За другим разом!...

Усі мовчали, чути було тільки, як глухо хлипала Прачиха.

— За третім разом!

Голосні удари молотка о дошку були відповідю на той оклик. Мортко Шіндер за свої 40 ринських став властителем ґрунту й ґаздівства отаксованого на 150 золотих ринських, а вартного що найменше 200 зол. ринських.

— Ну, ти дурний хлоп, — обернув ся він до Миколи. — Не казав я тобі, загоди ся зі мною, віддай мені половину твого ґрунту? А тепер видиш, я маю цілий!

— Бог тебе покарає за нашу кривду, ти пявко людська! — крикнула заходячи ся від сліз Прачиха.

— За що мене має Бог карати? Що я не по правді робив? Тебе саму най Бог карає, ти паскуднице, ти! Зараз мені забирай ся з мого обійстя!

Прачиха живо обтерла сльози і хотіла ще щось сказати Морткови, але Прач махнув на неї рукою і сказав зломаним, глухим голосом:

— Дай йому спокій! Що вже тепер говорити? Нічого не врадимо! Бог нас покарав, бо така його воля... Нехай і так буде! Ходім!

Він устав, узяв за руку хлопчика і пішов, а за ним розливаючи ся слізки пішла й його жінка з малою дитиною на руках.

— Оттак, куме, вже знов одного газди не стало в громаді, — гуторили між собою селяне на оборі.

— Га, видно якийсь допуст божий на мир християнський!

— Ей, говоріть, „допуст божий“! — сказав один троха поряднійше вбраний від інших. — От нарид сам собі винен, тай годі!

— Ей куме, куме, — відповів перший, — не говоріть так. Добре то, що вас Бог поблагословив, біди не знаєте. А бідний, то нехай і найпоряднійший буде, то таки двох у одну сорочку нараз не вбере.

— Те-те-те, — відказав богатший, — також пуста балаканина. Робити треба більше, рук прикладати!

— Ой, чиж то, куме, бідний не робить, аж йому нераз очи з голови лізуть... Але що то все pomoже? От тепер ми тут стоїмо, а хиба ми знаємо, чи й на нас котрого завтра не спаде те саме, що нині спало на Миколу?

— Таке, таке, — відповів богатший. — Не бійте ся, доброму, порядному ніколи таке не стане ся, а все якомусь ледащо, як ось сему Миколі! Говоріть що хочете, а я все своєї буду, що він сам собі винен!...

II.

Сьвіт широкий, а де в нїм подїти ся бідному, беззахистному?

Микола Прач ішов долї селом мов сновиди, а жінка йшла за ним ридаючи та заводячи, мов за вмерлим. Був парний літній день. Люди робили в полю, і по селі нікого не було видно. Далі жінка підбігла і порівняла ся з чоловіком.

— Миколо, куди ти йдеш?

— До Сьвічі, — відповів той понуро.

— Боже мій, що ти кажеш?

— Ну, а кудиж тепер іти? Іншого виходу нема...

— Най нас Бог боронить від того, Миколо. Не говори так! Ади, ось тут живе моя тітка, ходїмо до неї, будемо літом робити, а зиму якось перекалатаємо.

— А відтак?

— Відтак... відтак знов будемо робити, і чей якось прожиємо між добрими людьми.

— Добрими?... Ну, ну, варто між ними жити! Ні вже, нічого з того не буде.

І Микола пустив ся йти далі. Жінка задержала його за руку.

— Бій ся Бога, чоловіче, що ти хочеш робити? Адже се гріх великий! А мене-ж на кого лишиш? А діти?...

— А живши, що я тобі й дітям поможу? Дурна, пусти мене!

Але вона не пускала, і конче тягла його через місток на тетинє подвірє.

— Знаєш що, — сказав нарешті Микола, — коли хочеш, то йди до тітки...

— А ти?

— Я не піду.

— Чому?

— Я не можу ані одної хвилі жити в тім проклятім селі! Коли силою задержиш мене, то повішу ся. Тож ліпше пусти.

— Але куди-ж ти підеш?

— Піду на заробок, на Людвіківку до тартаку.

— До тартаку? Господи небесний, таже ти слабий, як комар! Що ти там зможеш робити?

— Не бій ся, щось уже знайду. А там тепер треба робітників, то приймуть.

— А коли-ж вернеш?

— Як зароблю стільки, аби викупити своє добро від того проклятого Жида. Борше ні.

Вона витріщила на нього здивовані очі і трівожно гляділа йому в лице.

— Миколо, що ти кажеш?...

— Що чуєш.

— Але-ж то...

Не могла докінчити, в горлі щось давило її, мов камінь.

— Коли буде, то буде, але мусить бути. Або зароблю або згину, — що мені по таким життю!

Він поцілував жінку й дітей і повільним, нетвердим ходом пішов далі гостинцем. Вона плачучи гляділа за ним з містка, поки не щез на скрутї за горбочком.

III.

Рік минув від того дня. Знов літо. З погідного неба сонце сипле горячим промінем на високі лисі гори, на зелені мочарки над рікою, на фабричні забудованя Людвіковецького парового тартака. Сьвіча бурлить і розбиває ся о круглясте каміне; на необрубаних горах мліють смерекові ліси, повіті прозорою синявою млою. Серед кітловини стримить сама фабрика, зі всіх боків обсаджена високими стосами грубих ботюків¹⁾, мов величезним сірим муrom. З червоного комина бухає дим і розлягає ся проразливий свист; у нутрі фабрики чути скажений клекіт, писк, скрип і ляск парової машини, перемішаний з оглушливим шумом води і криком робітників. А в віддали на вершках гір лунає тут і там цюкане топорів та хруськіт зрубуваних величезних смерек.

¹⁾ Деревляних колод.

— Гура! — кричать рубачі при кождім упадку такого лісового велетня, а відтак починає ся цюканє, велетня обрубують з галуззя і по утертій колії спускають долі горою на ріку, яка донесе його просто до машини. День по за день зі всіх верхів навкруги лунає те цюканє і той крик, день по за день сотки лісових велетнів з хрускотом зсувають ся по голых, шутрових урвищах гір у долину, аби там на воді ждати, аж прийде їх черга лягати під невмолимі залізні зуби парових пил. І день у день 14 злжених пил (гатрів) гризуть кости лісових велетнів, мов 14 великих, невтомних червяків.

Між рубачами працює й Микола ось уже від року. Він став іще нужденнійший і сухійший, але сьогодні рубає з якимось завзятем, немов та смерека — його смертельний ворог.

— Чей нині остатній раз, Господи, чей остатній раз! — думає він собі, високо замахуючи сокирою.

Він нині щасливий. В його ремени завиті в шматині лежать у безпечнім сховку 50 ринських, зароблені за рік. 40, рахує Микола, буде Жидови, а 10 на початок господарства. Нині вечером кінчить ся його робота, а завтра він піде домів.

І справді другого дня ще не сьвіт, не зоря, а Микола Прач опирав уже далеко від Людвіківки. Він ішов швидко, аж задихав ся.

Думка його літала в будущині, не хочачи ані раз глянути по за себе, де нічого не стрітила-б, як тільки недолю та недостаток.

— Насамперед піду до Жида, — думав собі бідний чоловік, — викуплю поле й хату, а тоді вже до жінки... „Ходи, скажу, час прийшов обстати знов на своїм!“

Ота думка додавала сили його слабим ногам. Сонце стояло над заходом, коли дійшов до свого села. Серце забило ся в його груди, коли побачив з далека свою на пів розвалену хату і широку коршму край села. Добуваючи остатніх сил він поспішав до неї.

— Добрий вечір, Мортку! — крикнув він уходячи до коршми.

— Добре здоровле! А, то ви, Миколо? — сказав Мортко. — Деж то ви бували, що вас так довго не було видно?

— Був на роботі, — сказав Микола. — Слухай Мортку, я тобі маю щось сказати.

— Ну, що таке?

Микола видобув з череса шматину, розвязав її і положив перед Жидом чотири десятки.

— На, видиш! Віддай мені ґрунт і хату.

— Що, що, що? — скрикнув Жид і відступив ся. — Ти хочеш за сорок ринських купити ґрунт і хату? Ха, ха, ха!

— Не купити, але своє відобрати!

— Відобрати? Ов, а то як відобрати?

— Я тобі віддаю, що тобі винен, а ти мені віддай ґрунт і хату.

— Овва! Ти, бачу, Миколо, десь набрався великого розуму. У нас так не йде! Мені за той ґрунт дають триста ринських. Я хочу чотириста, а тобі дам за двіста п'ятьдесять. Розумієш?...

Микола став мов остовпілий від тих слів. Жид, бачилось, злякався, бо шморгнув до ванькира і запер за собою двері. В коршмі було кілька знайомих селян. Ті обступили Миколу, зачали витати ся з ним і потішати його, але він стояв мов стовп, не зводячи очий із того місця, де перед хвилиною стояв Жид. Довго довго простояв так бідний чоловік, а далі обернувся до людей.

— Люде, чи то може бути? — спитав він глухим, тремтячим голосом.

— Щож, кумочку, зробиш Жидови, коли все в його руках? — відповів один.

— І права нема на тото ніякого?

— Нема.

— Га! — сказав Микола і замовк, тільки грубі, пекучі сльози покотили ся по його блідому, замученому, порохом прицалому лицю.

— Люде добрі, — сказав він по хвили, — візьміть оті гроші, прошу вас, і дайте моїй жінці. Мені їх не треба. Поклоніть ся їй від мене і кажіть, що незадовго верну. А про се,

що тут із Жидом було — ані слова! Чуєте, ані слова!

— Добре, кумочку, добре.

— А тепер будьте здорові!

Він натис капелюх на голову і вийшов. Сонце горіло кроваво-золотим огнем над самим заходом. Кровавою пасмугою блищала Сьвіча серед темнозеленої рівнини, звиваючись поміж лозами. Шуміла вода по каміню. Цьвірінькали воробці в лозах, а в серці бідного Миколи клубило ся горе.

IV.

В тих днях, коли се діялось, у Людвіківці стала ся новина. В одній коршмі коло Долини, що стояла відлюдно серед поля, в ночі вирізано цілу арендарську родину. Один тільки хлопчина майже чудом переховав ся за коминном і розповів потім про різню. Людий, які се зробили, він не знав і навіть не розумів їх бесіди. Впало підозрінє на двох Італіянів, що працювали в Людвіківці. Їх і арештовано. Італіяни ті працювали „на спусті“. Се була дуже небезпечна робота. Один лісистий верх не лежав над водою, так що не було куди спускати з нього зрубаного дерева, бо кругом були зовсім неприступні, величезним камінем завалені дебри. А дерева на тім версі були як раз найкрасші й найрослійші. Директор тартака думав, думав, яким би то способом дібратись до них, а вкінці придумав спосіб. В пів висоти того

верха випливало з під скали невеличке жерело, що малим потічком спадало в долину і клекочучи губило ся між скалами, щоб аж під горою успокоїти ся і впасти тихо до Сьвічі. Від того жерела директор казав вибудувати спуст (ризу) аж просто на фабричне подвірє. Спуст той, то був по просту невеличкий водопровід, зложений із грубих деревляних брусів в виді довжезного корита. Мов струна простягнув ся він від фабрики понад страшенну, камінем наїжену та декуди ожинами і дикою хоптою порослу пропасть аж ген до самого серця противної гори. З дна пропасти водопровід виглядав як груба линва, а кобильниці, на яких він опирав ся, виглядали мов довгі жердки, що ось-ось захитають ся і впадуть. Тим деревляним коритом текла вода з жерела і при її помочи лекше було спускати дерево з гори до тартаку. Тільки що вода сама не могла гнати тих величезних трамів, хоть для лекшого ховзаня їх обдирано з кори. Мусїли проте два робітники раз у раз тягати ті ботюки долів спустом. Се діяло ся таким способом, що робітник зарубавши міцно сокиру в один кінець ботюка, причіпав ся до топорища обома руками і ступаючи по краю бруса, цілим тілом звішений над страшенною пропастью волік по ховзкім дні ботюк за собою. Не швидко се йшло і робота була небезпечна, бо скоро-б або сокира вихопила ся з ботюка, або руки робітника

сховзли ся з топорища, то його ждала неохибна, видима смерть на дні страшної пропасти. Тому то місцеві робітники ніяким сьвітом не хотіли йти до сеї роботи, хоча директор давав за ню по два ринські денно. Тільки згадані два Італіяни згодили ся на те, і справді, вже отсе три місяці щасливо з тим справляли ся. Інші робітники бояли ся навіть глянути на них, коли вони вихилені задом над пропастю волочили ботюки долів спустом. Правда, що по при головне корито покладені були на кобильницях дошки, щоб вигіднійше було ходити, але в разі як би вихибла ся сокира з дерева, дошка не могла-б була вратувати робітника.

Отож коли Микола вернув назад на Людвіківку, місце двох арештованих Італіянів було опорожнене.

— Пане директор, — сказав Микола входячи до фабричної канцелярії, — ось я знов у вас і прошу роботи.

— Роботи? — проворкотів директор. — Еге, добре. Ось тут при спусті є робота, хочеш?

— При спусті? — проикав Микола.

— Я тобі добре заплачу, два ринські денно. Хочеш?

Микола задумав ся. Холодом повіяло на нього від тої думки, але виходу не було. Тай на решті про що йому тепер дбати?...

— Добре, пане директор! — сказав він, — піду на спуст, дійся воля божа!

— Що, підеш? — сказав директор і глянув на нього здивований. Він сам тепер немов налякав ся Миколової сьмілості.

— Так, піду! — сказав твердо Микола.

На другий день рано коло спусту згрумадила ся ціла купа робітників і надзирателів фабричних. Хотіли побачити, як справить ся Микола зі своєю карколомною роботою. Микола був уже в лісі. Там чути було крики та гойканє робітників, цюканє топорів та хрускіт валених дерев. Ось уже ввалили величезний ботюк у корито. Біле, з кори обдерте, смолисте дерево блискотить до сонця. Ось і Микола. Він перехрестив ся, хопив у обі руки величезну сокиру з довгим, міцним топорищем і замахнувши нею понад головою зарубав що сили в грубший кінець ботюка.

— Ану, в імя боже! Далі!...

Микола хопив топорище, схилив ся, перевісив ся аж геть над пропасть і при помочи інших робітників трунув з місця.

— Поволи! Поволи! — кричали з долини.

Ботюк досить легко сунув ся дном спусту. Микола йшов безпечно по дошці, крок за кроком. Уже виходив над найстрашнійшу пропасть. Боязливші відвертали очи, не можучи знести виду того чоловіка, що ступав мов по нитці між житєм а смертю.

— Боже, ратуй його! — шептали робітники.

— Цікавий я, чи перейде? — шептав директор.

А Микола йшов. Він очима впився в ботюк і в блискучу сокиру, що немов великий зуб якогось лютого звіря впила ся в біле, блискуче тіло ботюка. По за сокирою і ботюком він не видів нічого, не чув нічого. Не чув і страху. Лише здавало ся йому, що се він очима держить ся ботюка, а відверни він на хвилину очи від нього, так тут йому й смерть.

Але що се?... Чи рука його дрожить? Чи сокира захоїтала ся в дереві? Миколу стисло щось за серце. Він чув, що сокира за слабо вбита і ось-ось вихопить ся. Він хотів зупинити ся і поправити її, але щось немов перло його далі. Він глянув у низ, у пропасть, і в тій хвилі в голові йому закрутило ся, в очах почорніло і одно-однісіньке слово вирвало ся з його уст:

— Боже!

Один-однісінький крик тривоги вирвав ся в тій самій хвилі з грудий усіх тих, що гляділи на другім боці. Микола тільки блиснув і коміть головою повалив ся в пропасть. Зараз на першім острім обриві голова його розпирсла ся на кусні, мов розбитий гарбуз.

— Боже! — зойкнули робітники на той вид і побігли в долину, хоть знали, що для бідного Миколи нема вже ратунку.

Його поховали за Сьвічою у стіп високої гори. Зелена, мохом і полевіми квітами поросла поляна, з двох боків окружена рікою, вистирчає над нею так високо, що вода ніколи не заливає її; вона містить у собі його тіло. Сьвіча прискає і реве довкола, немов у безсильній злості за свожу жертву. Зі всіх боків у задумі глядять високі гори на незначну зелену могилку по однім і на велику фабрику з червоним комином по другім боці. В ліщині кує зазуля, мов би питала ся: „Хто тут? Хто тут?“ А чижик у високім зілю протяжно віддзвонює: „Нещасливий! Нещасливий!“ Тільки сердита, писана сойка на самітній смереці дразнить: „Сам собі винен! Еге! еге!...“

Львів 20 грудня 1880.

С Л И М А К .

I.

Було се давно, літ тому звиш двацять, коли на дорозі, що веде з Дрогобича до Борислава, здібали ся одної літної днини два молоді люди. Не знаю, чи могли де бути два парубчаки, майже однаких літ, а такі неподібні до себе вдачею і зверхною подобою. Один високий, крепкий і вродливий, ніс ся просто й легко, всьміхав ся часто і часто затыгав веселих пісень; його вбога, але чиста одіж і столярське знарядє в мішку на плечех говорили відразу, що се столярський челядник іде шукати зарібку в Бориславі, що від недавна зачав оживлювати ся і стягати до себе чим раз більше робучого та промислового люду. Другий вандрівник був то мізерненький, скулений і обшарпаний Жидок, майже з старечим без виразу лицем, маломовний і немов сумовитий. Його худі ноги ледво здужали додержати кроку

з здоровим столярем, а маленькі, запалі оченята неспокійно бігали в ямках, немов злякалися чогось та хотіли дебудь сховати ся. І він ішов до Борислава шукати щастя, але не ніс із собою ніякого знарядя, ніякого способу до зарібку.

— А з чогож ти Юдко гадаєш жити в Бориславі? — питає столярь.

— З чого Бог дасть, — відповідає боязно скулений Юдка.

— Та то ніби так, усе в божих руках — відповідає столярь, — але бо у нас кажуть: „Бога взивай, а рук прикладай“.

— У нас так не кажуть — відповів коротко Юдка.

— А як же у вас кажуть? Рад би я знати!

— У нас кажуть: хто на Бога здасть ся, тому Бог не дасть пропасти.

— Ха, ха, ха! — зареготав ся столярь і махнув своїми дужими руками. — Най-но би я стрібував не робити з місяць, чи Бог би зліз із неба та нагодував мене!

— Не говори так, Слимаку, не гніви Бога!

— Я Бога гнівати не хочу, але Бог же чей не на дурно дав чоловікови свою поміч!

І він знов розмахнув дужими руками, немов збираючись розбивати ними скали.

— Як Бог схоче, то й твої руки не можуть, Слимаку!

— Хиба мені повідпадають, а тоді й я не хочу жити!

— І здорові будуть і не допоможуть!

— О, сего не буде!

— Побачимо.

— Ну, ну, побачимо.

Оба товариші за час тої розмови йшли самотною дорогою через поля. До Борислава було ще з пів милі. Сонце стояло з полудня і пражило немилосерно. Слимакови давно вже хотіло ся пити, та й Юдка від давна час за часом жалібно позирав на вузлик у Слимака за плечима, з якого долітав його запах хліба й сира. Він сам не мав при собі ані кусника хліба, ані одного крайцаря.

Аж ось Слимак скрутив із звичайної дороги в бік під стрімкий, зсувистий горб. Юдка став на скруті.

— А ти Слимаку куди?

— Ади, ось тут криничка, хочу води напиту ся.

— А може й спочити троха?

— Ну, певно! Сонічко пече мов огнем пражить, а до Борислава ще й так зайдемо завчасу.

— Най буде й так.

Посідали коло жерела. Слимак напив ся води, виняв хліб і сир із вузлика, а видячи, що Юдка не має свого нічого, запросив і його.

— Але може тобі не вільно, бо тrefне?

— Е, — сказав Юдка, — наш закон у крайній потребі дозволяє їсти й тrefне.

— А так, звичайно, не дозволяє?

— Ні, не дозволяє.

— Ну, то добрий ваш закон, що його можна як до потреби натягати так як швець шкіру натягає.

— Не кажи так, Слимаку, гріх так казати. Наш закон так само від Бога, як ваш закон, — сказав якимсь боязко Юдка.

Пополуднували — і далі. Ось уже й Борислав. Хоть доси йшли все сухою землею, хоть дощу не було вже майже від тижня, то прецінь у Бориславі на всіх вуличках було глибоке, грузке болото. Жиди, парубки, ріпники вози й тачки снували ся довкола. Гамір, співи, крики та пая і проклятя не вгавали й на хвилю.

— Куди ж ти тепер, Юдко?

— Піду де шукати місця. А ти куди?

— Я тут замовлений до одної будови, онтам, видиш? Маю там робити двері, футрини і всю столярську роботу. Ну, бувай здоров!

— Бувай здоров, Слимаку! А знаєш що? Як би тобі коли було чого треба, а я би міг, — знаєш, я не такий Жид, прийди до мене! Я тобі не забуду!

— Я до тебе? Ха, ха, ха! — зареготався Слимак. — А щож ти мені допоможеш, коли ти сам голий!

— Хто знає, Слимаку, хто знає, що кому Бог судив. Ще раз кажу, приходи, Юдка тобі не забуде!

І розійшлись.

II.

Минуло десять літ. При головній бориславській вулиці йно що отворив ся новий шинок. Шинок стояв на розі двох вулиць у дуже добрім місці, хоть майже локоть низше від рівня вулиці, так що до дверей треба було східцями сходити в долину. Робітники день і ніч заповнювали простору, брудну і вохку шинківню; співи, крики та сварки не втихали там ніколи і глухим клетотом несли ся на Борислав крізь вічно отворені вікна. Над дверима шинку прибита була таблиця, помальована на чорно, а на ній огнисто-червоними буквами було виписано: „Bier- und Branntwein-Ausschank des Judas Maultrommel“. А в шинку поміж п'яними робітниками звивав ся мов пискор скулений, хоть і не дуже то мізерний Жидок: то був Юдка. А за шинквасом стояла гидка як ніч, але багато вбрана Жидівка, звичайно з одним або з двома дітьми на руках: то була його жінка.

Вечір. Юрбами висипали робітники з роботи і розсипали ся хто куди, а найбільша часть по шинках. У Юдки повно як набито. Але що се за сумний, похнюплений, нужденний чоловік протискає ся крізь товпу до шинквасу? Його лице, бліде й зіссане, свідчить про перебуту слабість. В руках у нього дві кулі, що ними підпирає ся, безпомічно волочучи хорі, вихудлі ноги. Ось він з тяжкою бідою допер ся до шинквасу, став і обзирає ся.

— Чого вам треба? — спитала Жидівка.

— Юдки.

— Юдки? А на що вам Юдки? Хочете горівки, то я вам дам і сама. А на борі то й Юдка не дасть.

— Ні, я не хочу горівки, я би хотів поговорити з Юдкою.

— Поговорити? — спитала протягло Жидівка і з погордою змірила очима того нужденного, обдертого пройдисвіта. — Що ви йому маєте сказати? Скажіть мені, то я йому скажу.

— Ні, я би хотів йому самому. А ось і він! — І обдертий пройдисвіт обернув ся до Юдки, що саме протис ся до шинквасу зо склянками та чарками в обох руках.

— Der Goj will schmissen mit dir*) — сказала Жидівка Юдці. Той обернув ся і хвилю

*) Сей чоловік хоче говорити з тобою

глядів на обдертого пройдисьвіта, але очевидно не міг його пізнати.

— Ви хотіли говорити зі мною? Ну, говоріть, чого хочете?

— Ви не пізнаєте мене, Юдко?

— Ні, не можу якось, — сказав Юдка, ще раз зирнувши на нього.

— Правда, не нині то діяло ся, як ми оба, ще молодші, вандрували до Борислава, тямите?

— А, Слимак! О, що то з мене за забудько! Як же не тямити! Ну, що чувати, Слимаку?

— Зле чувати, Юдко. Коло мене біда.

— Коло мене добре, Богу дякувати, — відказав Юдка.

— Виджу, виджу, — сказав сумно Слимак, хитаючи головою.

— Знаєте що, Слимаку, я тепер не маю часу говорити з вами. Сядьте собі тут на лавку, так... *Malke, gib eim a gut Bromfen, ün an Umbassen, hörst dü mech?**) А відтак, як буде вільнійше, то побалакаємо. Добре?

— Та добре, — сказав Слимак і сів у куті коло шинквасу.

Вже було геть по півночі, коли в шинку на стілько зрідло людей і втихомирило ся, що Юдка міг мати хвилю вільнійшого часу. Він

*) Малко, дай йому доброї горівки і закуску, чуеш?

збудив Слимака, що за той час серед гамору й задухи спав на лавці.

— Ну, Слимаку, повідай, що там у тебе чувати?

— Видите що, — сказав неохітно Слимак. — От чого я доробив ся за десять літ. Жінка розпила ся і вмерла, перевела все, що я мав. Мене самого вергло в слабість, ноги відняло. Що тепер діяти? До столярської роботи не приймають, там треба стояти, бігати, а я не годен. До ями також годі. Що діяти? Руки здорові, а приходиться ся відай гинути живцем.

— А видиш, Слимаку, чи я тобі не казав, що Бога не треба вчити, як має чоловіка карати? У Бога на все спосіб є.

— Ой виджу вже! — зітхнув Слимак. — Кілько я перетерпів за ті літа, Боже єдиний! Ади, сивію!

— Ну, а щож тепер буде?

— Або я знаю, що буде. Я прийшов до вас Юдко. Знаєте, ви тоді казали: прийди! Доки я міг заробити, то гадаю собі: зароблю. А тепер годі. Тай то, видите, не так, аби зо всім годі: руки здорові і все, а тільки ноги, от біда!

— Та що я вам пораджу на ноги?

— Е, вже мені на ноги ніхто не порадить, хіба рискаль та лопата, — сказав з жалібним усміхом Слимак. — Але може би ви винайшли для мене яку роботу?

— Роботу? Гм?... — сказав Юдка і задумав ся. — Для тебе роботу? То трудно, небоже Слимаку! Але що робити, обіцяв чоловік, то треба якось погадати. Ну, знаєш, Слимаку, лягай собі тут на лавочку. *Mal'ku, gib ejm a schmutzig Łalech ün'ter'n Kopp**). Переночуй, а завтра будемо видіти!

З таким словом Юдка пішов спати, а Слимак зітхнувши і помоливши ся до Бога, ляг на лавку, звинувши під голову брудну верету, яку принесла йому Жидівка, і швидко також заснув.

На другий день рано Юдка довго нараджував ся зі своєю Малкою, бігав десь кудись по сусідах, а далі коло полудня закликав Слимака до своєї спальні, заваленої перинами і майже зовсім темної.

— Знаєш що, Слимаку, є для тебе робота.

— Яка?

— Легка робота, столярська. У тебе є деяке начинє?

— Та щось там є: пара гіблів, сверлик і топір.

— Ну добре. Сверлик можеш продати, сверлика не треба. Треба тільки гібля, сокири та пилки.

— А щож то за робота тільки з гіблем, сокирою та пилкою?

*) Малко, дай йому брудну верету під голову.

— Легка робота, Слимаку. Будеш стругав ручки до корбів та млинків, листовки, кілки, знаєш, такі дрібниці. Навіть варстату не треба, можна на віснім стільци; будеш собі сидіти тай усе свою роботу робити.

— А по чому? Що заплатите?

— Заплатите, Слимаку? За що тут платити? Слухай, що я тобі скажу! Ти хати не маєш, правда?

— Не маю.

— Ну, я дам тобі хату, ось тут на подвірю. Тихо тобі буде, спокійно, лише сиди та роби. Чуєш? А їсти також дістанеш і гіблівки твої; розуміє ся, гіблівки! груба тріска до мене. Ну, а шмате може є яке у тебе, га?

— Та щось там є.

— Ну, то добре. Як буде треба, то й те найде ся. Верету дам на постіль, ну та й дві пачки тютюну на тиждень, тай що суботи дві порції горівки. Пристаєш, Слимаку?

— Та що робити, най і так буде, — сказав понуро Слимак і похилив голову з таким сумним виразом, немов схиляв її в якесь важке ярмо, з котрого вже ніяка сила не в стані видобути його.

III.

Знов минуло десять літ. Приїзд цїсаря літом 1880 р. згромадив до Борислава тисячі народа з усеї підгірської околиці. Пішов і я. Ранком погода була прехороша; весело гуторячи йшов я з громадкою знайомих селян, любуючи ся чудовими околицями та густими вівсяними копами, що мов звїзди на небі видніли ся кругом по полях. Однакож недалеко Борислава захопив нас дощ, густий та проймаючий, так що дійшовши до Борислава, всі ми промокли до нитки, а особливо я дряв від холоду, вибравшись у дорогу в одній тільки літній блюзі з сїрого полотна. Звісна річ, що в таких немилих обставинах зовсім не до душі менї було задивлювати ся на вінці, тріумфальні брами з написами, тисячі хоруговок та тисячі празнично пристроєних Жидів, що не вважаючи на слоту густо снували ся по вулиці, гордо всьміхаючи ся та раз у раз нарікаючи на Бога, що

пошував їм „їх сьвято“, котре їх так багато коштує. Я й мої товариші не довго швендались по болотнистих улицах; холод і дощ спонукав нас живо шукати сухого притуловища. Ми вступили до першого шинку, зараз таки за тріумфальною брамою. То був шинок Юдки Маультроммеля.

Погана як ніч, поморщена вже Жидівка стояла за шинквасом, хоч сьогодні задля празнику нікого крім нас не було в шинку. А по шинку походжував підстаркуватий уже Жид з гарним животиком, у атласовій бекеші, переперезаній сьвяточним шовковим поясом, з видряним „штрамеле“ на голові. На його гладкім, блискучім, хоть жовтім лиці виднів ся супокій і вдоволенє. То був Юдка.

Я ogrів ся троха і вийшов на подвіре. До нього зі всіх боків припірали сліпі стіни сусідніх домів та шоп, поліплені жовтою глиною. Се була немов велика клітка, брудна, занедбана, гнила й вонюча над усякий опис. На середині стояла велика купа сьмітя і всяких олітків. На право по при вугло шинку був вузький прохід на вулицю, і тудиж текла з під сусідніх окапів потоком вода на низьке мов яма подвіре. Але на другім кінці вихід її був по части затамований. Там, приперта до сліпої стіни якогось довжезного будинка, стояла нужденна не то шопа, не то буда, з прогнилим дахом і чорними неполіпленими, в многих мі-

сцях дірливими стінами. Між шинком а будою була тільки вузька протока для води, але напливаючий потік не міг у ній змістити ся і залляв майже цілу половину подвіря широким ставком болотяної, бурої води. Особливо коло буди, яко найнижше положеного місця на цілім подвірю, згромадило ся найбільше води і чималий потік лив ся крізь шпари в полу-панях дверех і по під прогнилим порогом до середини. Одно вузьке віконце з повибиваними з давен давна шибями ціле заліплене було пожовклим від сонця і дощу папером. У буді було тихо, як у гробі. Дощ не то що не переставав, але змагав ся. З вулиці долітали в сю кліть глухі крики і гамори, але ні один слід на тім відразливим подвірю не показував, що нині в Бориславі сьвято, що вся та оселя прибрала ся нині в празничний стрій, щоб повітати найдостойнішого гостя. Сіра, гнила й мерзена буденність царювала тут зовсім спокійно та непорушно.

Хвилю стояв я під піддашем, роззираючи ся довкола, коли в тім з правого боку вузьким пролазом протиснула ся невеличка, може осьмилітня дівчина і несьміло, питаючими очима глянула на мене.

— Чого тобі, дитинко? — спитав я.

— Я тут прийшла до діда.

— До якого діда?

— А ось тут, — вона показала нужденну буду — тут дід Слимак. Я його так називаю дідом. Я прийшла подивити ся на нього. Не знаєте, чи він дома?

— Не знаю, дитинко. А він виходить куди?

— Та не виходить. Але дід казав позавчора, як я була в нього, що його Юдка хоче викинути.

— Викинути? А то чому?

— Ба, видите, бо дід уже старий, не може робити.

— А щож тут той дід робить?

— Та от так: ручки до корбів, листовки, кілочки. Від коли тямлю, то він усе то робить; мамуня казали, що вже щось десять літ,

— А ти від позавчора не була в нього?

— Та не була, бо мої мамуня також були слабі, та я мусіла сидіти коло них. Аж нині їм стало троха лекше, то я випросила ся до діда. І мамуня самі казали, аби я йшла, може дідови треба що принести або що, бо дід слабий на ноги і не може вийти. А як не треба нічого, то щоб я зараз вертала.

— Ну добре, то йди та подиви ся.

Дівчина пустила ся йти, але спинила ся, побачивши величезну калюжу перед дверима.

— Ой-ой-ой, як тут перейти? Адить, яка вода, як Дунай!

— Постій, я тебе перенесу, — сказав я, і взявши дівчину на руки ступив у калюжу. Бродячи мало що не по коліна, я дійшов до дверець і отворив їх. Дивний і страшний вид показав ся нашим очам. Буда вся стояла в воді. Кругом чорні, голі стіни, крізь які де-не-де проблискувало буре денне сьвітло. Коло дверей старий вісний столець, на нїм гибель, пилка, топір і купа недоструганих кусників дощок. А в куті, також майже зовсім у воді купа трісок гіблівок, перегнулих на гній, накладених високо верства на верству, а на тій купі, заритий у той гній до половини і ледво покритий старими, чорними шматами, лежав чоловік, синій як боз, сухий як скіпа, з виразом страшного болю і якогось жалю на поморщенім лиці. Се був Слимак, а правду кажучи, тільки труп Слимака...

Морозом повіяло на мене. Десять літ у таким пеклі! І тут жив чоловік! — тремтіли уривані думки в моїй голові. А дівчина тимчасом кинула ся будити діда, та побачивши, що дід зимний і задубілий і такий якийсь страшний, скрикнула голосно й кинула ся на двір. Вибрив і я за нею. Однакo крик дівчини не звабив нікого до холодного трупа. В тій самій хвилі густо збиті громади народа підняли на вулиці оглушливий крик:

— Віват! Най жив наш тато! Най жив!

Се був знак, що найдостойніший гість завітав у вулиці Борислава.

Небо випогодило ся, пошарпало бурі хма-ри і свинуло їх із себе в кут, немов нужденні жебрацькі лахмани, щоб натомісь показати свою блакитну, празничну одежу.

— Віват! віват! — гомоніло по всім Бо-риславі, гомоніло з тисячних уст. А дід Сли-мак за той час німо, понуро, зі зболілим ви-дом лежав у своїм гнилім берлозі, в тій гид-кій шкаралющи, куди заперла його людська захланність і відки увільнила його тільки остатня приятелька — смерть.

Львів, у січні 1881 р.

ІСТОРІЯ МОЄЇ СІЧКАРНІ.

(Присвячую щирому другови К. Бандрівському).

Вже як мені надоїло було різати тоту січку на нашій простій ручній скриньці, то й сказати не можу! Як бувало приходить зима, то чоловік гірше тої січки боїть ся, ніж у літі косовиці. Довгими зимовими досьвітками стій бувало на тоці на морозі, на ліхтарню вважай, аби нещастя якого не наробити, і різак заправляй що хвиля, і дави та тягни, аж у тобі цомоги схнуть, поки троха тої січки удусиш. Тай то чи багато її! От, аби для коний на день вистало; про худобу і гадки не було. І відтак, як подорастали мої хлопці, знов біда. Уробить ся того через день, умотикає ся, де йому вечір хоче ся ставати до скриньки! Ляг би та би спав, не різакком тяг! Так уже я бідував, що, чуєте, аж обридло.

Аж ось чую - перечуваю, кажуть люди, що вийшли такі скриньки, що машиною різуть січку: і дрібно як мак, і легко і швидко. Трое

Вже як мені надоїло було різати тоту січку на нашій простій ручній скриньці, то й сказати не можу! Як бувало приходить зима, то чоловік гірше тої січки боїть ся, ніж у літі косовиці. Довгими зимовими досьвітками стій бувало на тоці на морозі, на ліхтарню вважай, аби нещастя якого не наробити, і різак заправляй що хвиля, і дави та тягни, аж у тобі цомоги схнуть, поки троха тої січки удусиш. Тай то чи багато її! От, аби для коний на день вистало; про худобу і гадки не було. І відтак, як подорастали мої хлопці, знов біда. Уробить ся того через день, умотикає ся, де йому вечір хоче ся ставати до скриньки! Ляг би та би спав, не різакком тяг! Так уже я бідував, що, чуєте, аж обридло.

Аж ось чую - перечуваю, кажуть люди, що вийшли такі скриньки, що машиною різуть січку: і дрібно як мак, і легко і швидко. Трое

легку руку до майстерства; що очима виджу, то руками зроблю. От у крупяра в місті побачив я був корбові жорна, що ними крупи меле; придивився я їм добре, а відтак як став пипнати у себе дома, як став буторити, якось я склемезив і собі такі жорна, і підітьно ви, як мелють славно! І що то з мене не насьміялися сусіди за оті жорна, Господи твоя сила! На село годі було показати ся, все питали ся: „А що, куме, корбові жорна здорові?“ Такий уже, кажу вам, дивний народ! А про тото, ховай Боже, тепер толокою ходять на мої жорна молоти, і не нахвалять ся. Або і з млинком, тим, що збіже віє... Клемезив я його щось цілий місяць. Сусіди бувало — в зимі діялось — посходять ся до моєї хати, посідають, гуторять і дивлять ся, як я ті дощечки складаю, розбираю, примірюю, врізую та пристругую — звичайно, чоловік тому не вчений, а так собі, самоучка, без доброї справи, без нічого — тай сьміють ся з мене, а не один то й просто скаже: „Повергли би ви тото майстроване, пуста вас робота взяла ся!“ А я нічого, все своє роблю, тай такий млинок зробив як праву руку. І ті, що сьміяли ся, до мене йдуть збіже віяти. А про те я все у них „деревляний філософ“!

Я то ніби не багато собі роблю з того сьміху, але все таки, видите, чоловік не дерево: леда слово незвичайне, леда насьміх,

легку руку до майстерства; що очима виджу, то руками зроблю. От у крупяра в місті побачив я був корбові жорна, що ними крупимеле; придивився я їм добре, а відтак як став пипнати у себе дома, як став буторити, якось я склемезив і собі такі жорна, і підітьно ви, як мелють славно! І що то з мене не насьміялися сусіди за оті жорна, Господи твоя сила! На село годі було показати ся, все питалися: „А що, куме, корбові жорна здорові?“ Такий уже, кажу вам, дивний народ! А про тото, ховай Боже, тепер толокою ходять на мої жорна молоти, і не нахвалять ся. Або і з млинком, тим, що збіже віє... Клемезив я його щось цілий місяць. Сусіди бувало — в зимі діялось — посходять ся до моєї хати, посідають, гуторять і дивлять ся, як я ті дощечки складаю, розбираю, примірюю, врізую та пристругую — звичайно, чоловік тому не вчений, а так собі, самоучка, без доброї справи, без нічого — тай сьміють ся з мене, а не один то й просто скаже: „Повергли би ви тото майстроване, пуста вас робота взяла ся!“ А я нічого, все своє роблю, тай такий млинок зробив як праву руку. І ті, що сьміяли ся, до мене йдуть збіже віяти. А про те я все у них „деревляний філософ“!

Я то ніби не багато собі роблю з того сьміху, але все таки, видите, чоловік не дерево: леда слово незвичайне, леда насьміх,

легку руку до майстерства; що очима виджу, то руками зроблю. От у крупяра в місті побачив я був корбові жорна, що ними крупи меле; придивився я їм добре, а відтак як став пипнати у себе дома, як став буторити, якось я склемезив і собі такі жорна, і підітьно ви, як мелють славно! І що то з мене не насьміялися сусіди за оті жорна, Господи твоя сила! На село годі було показати ся, все питалися: „А що, куме, корбові жорна здорові?“ Такий уже, кажу вам, дивний народ! А про тото, ховай Боже, тепер толокою ходять на мої жорна молоти, і не нахвалять ся. Або і з млинком, тим, що збіже віє... Клемезив я його щось цілий місяць. Сусіди бувало — в зимі діялось — посходять ся до моєї хати, посідають, гуторять і дивлять ся, як я ті дощечки складаю, розбираю, примірюю, врізую та пристругую — звичайно, чоловік тому не вчений, а так собі, самоучка, без доброї справи, без нічого — тай сьміють ся з мене, а не один то й просто скаже: „Повергли би ви тото майстрованє, пуста вас робота взяла ся!“ А я нічого, все своє роблю, тай такий млинок зробив як праву руку. І ті, що сьміяли ся, до мене йдуть збіже віяти. А про те я все у них „дєревляний філософ“!

Я то ніби не багато собі роблю з того сьміху, але все таки, видите, чоловік не дєрево: леда слово незвичайне, леда насьміх,

легку руку до майстерства; що очима виджу, то руками зроблю. От у крупяра в місті побачив я був корбові жорна, що ними крупи меле; придивився я їм добре, а відтак як став пипнати у себе дома, як став буторити, якось я склемезив і собі такі жорна, і підітьно ви, як мелють славно! І що то з мене не насьміялися сусіди за оті жорна, Господи твоя сила! На село годі було показати ся, все питалися: „А що, куме, корбові жорна здорові?“ Такий уже, кажу вам, дивний народ! А про тото, ховай Боже, тепер толокою ходять на мої жорна молоти, і не нахвалять ся. Або і з млинком, тим, що збіже віє... Клемезив я його щось цілий місяць. Сусіди бувало — в зимі діялось — посходять ся до моєї хати, посідають, гуторять і дивлять ся, як я ті дощечки складаю, розбираю, примірюю, врізую та пристругую — звичайно, чоловік тому не вчений, а так собі, самоучка, без доброї справи, без нічого — тай сьміють ся з мене, а не один то й просто скаже: „Повергли би ви тото майстрованє, пуста вас робота взяла ся!“ А я нічого, все своє роблю, тай такий млинок зробив як праву руку. І ті, що сьміяли ся, до мене йдуть збіже віяти. А про те я все у них „дервяний філософ“!

Я то ніби не багато собі роблю з того сьміху, але все таки, видите, чоловік не дерево: леда слово незвичайне, леда насьміх,

Пішли ми, вилізли на під, а там усілякого буториня стілько, що Мати Божа! Зачала вона рити ся в тім, повитягала якесь деревляне обніже, якесь пудло зелізне з зубатим валком, якесь колесо з корбою, якісь криві різакки, тай усе тото поклала на купу передімною.

Я став над тим, як дурний перед плотом. Але що, гадаю собі, зле знов показати ся таким дурнем перед Жидівкою, треба бодай чинити ся, що чоловік щось розуміє...

— А шріби де? — запитав ся я, зовсім на вгад.

— Ох, десь завергли ся! — сказала Жидівка, тай кинула ся знов шукати. А я аж відітхнув. Значить ся, шріби потрібні! По хвилі Жидівка справді подала мені кілька шріб і ключ.

— Ну, вже все! — сказала вона. — Ви, видно, пане гісподар, знаєте ся на тім? Подивіть ся самі, що тото варта?

— Не багато варта, — сказав я, премудро оглянувши скриньку. — Дуже старосьвітська, тяжко буде йти!

— Ну, я вже за тото тано вам пуцу, — сказала Жидівка. — Дасьте трицять ринських, то собі возьмете.

— Господи тобі слава, — подумав я собі. — Я гадав, що то буде треба дати де з яких пятьдесять, а тота трицять цїнить. Ну а ще чей що виторгую. Тай до Жидівки: —,

Пішли ми, вилізли на під, а там усілякого буториня стілько, що Мати Божа! Зачала вона рити ся в тім, повитягала якесь деревляне обніже, якесь пудло зелізне з зубатим валком, якесь колесо з корбою, якісь криві різаки, тай усе тото поклала на купу передімною.

Я став над тим, як дурний перед плотом. Але що, гадаю собі, зле знов показати ся таким дурнем перед Жидівкою, треба бодай чинити ся, що чоловік щось розуміє...

— А шріби де? — запитав ся я, зовсім на вгад.

— Ох, десь завергли ся! — сказала Жидівка, тай кинула ся знов шукати. А я аж відітхнув. Значить ся, шріби потрібні! По хвилі Жидівка справді подала мені кілька шріб і ключ.

— Ну, вже все! — сказала вона. — Ви, видно, пане гісподар, знаєте ся на тім? Подивіть ся самі, що тото варта?

— Не багато варта, — сказав я, премудро оглянувши скриньку. — Дуже старосьвітська, тяжко буде йти!

— Ну, я вже за тото тано вам пуцу, — сказала Жидівка. — Дасьте трицять ринських, то собі возьмете.

— Господи тобі слава, — подумав я собі. — Я гадав, що то буде треба дати де з яких пятьдесять, а тота трицять цїнить. Ну а ще чей що виторгую. Тай до Жидівки: —,

От уже я наблизив ся до свого села. Смеркло ся. Я ще перед коршмою за селом постояв троха, щоб і зовсім стемніло ся, а тоді їду. Та ба, на моє лихо, ледво я до села, аж тут бух, місяць сходить собі повний, круглолиций, як коли би ніде нічого. Видите мене, я не ось такий, щоб за що будь розгнівати ся, але той місяць тоді трохи мене до лютости не привів, мало я йому, бідному, в батька-матір не заляв. А я, правду кажучи, й зовсім його не сподівав ся! А тут так вам ясно зробило ся по селі, як у день! На моїм возі вже здалека видно щось, гей іренджоли зведене, а що віз наскочить на камінь, то воно на всі боки хитає ся та дзоркає. А тут іще пси — в нашім селі що хата, то пес — почувши що хтось їде, гурмою вилетіли на дорогу, уїдають так, що аж землю під собою гризуть, провожають мене з музикою! Але Богу дякувати, що вже чоловіка ніякого нема на вулиці, не буде питати, що везу.

Ба, як уже лиха доля на тебе завізьме ся, то й конем її не об'їдеш. Приїжджаю просто церкви, дивлю ся, стоїть хтось серед дороги, дивить ся. — Тьфу, осина тобі маро! — погадав я собі. — Прокляті псища збудили вартівника, зараз зачне питати. Тай бо й є! Скоро ми порівнали ся, а він до мене:

— Чи то ви, нанашку?

От уже я наблизив ся до свого села. Смеркло ся. Я ще перед коршмою за селом постояв троха, щоб і зовсім стемніло ся, а тоді їду. Та ба, на моє лихо, ледво я до села, аж тут бух, місяць сходить собі повний, круглолиций, як коли би ніде нічого. Видите мене, я не ось такий, щоб за що будь розгнівати ся, але той місяць тоді трохи мене до лютости не привів, мало я йому, бідному, в батька-матір не заляв. А я, правду кажучи, й зовсім його не сподівав ся! А тут так вам ясно зробило ся по селі, як у день! На моїм возі вже здалека видно щось, гей іренджоли зведене, а що віз наскочить на камінь, то воно на всі боки хитає ся та дзоркає. А тут іще пси — в нашім селі що хата, то пес — почувши що хтось їде, гурмою вилетіли на дорогу, уїдають так, що аж землю під собою гризуть, провожають мене з музикою! Але Богу дякувати, що вже чоловіка ніякого нема на вулиці, не буде питати, що везу.

Ба, як уже лиха доля на тебе завізьме ся, то й конем її не об'їдеш. Приїжджаю просто церкви, дивлю ся, стоїть хтось серед дороги, дивить ся. — Тьфу, осина тобі маро! — погадав я собі. — Прокляті псища збудили вартівника, зараз зачне питати. Тай бо й є! Скоро ми порівнали ся, а він до мене:

— Чи то ви, нанашку?

З тим я й поїхав, а вже кмітую, що мій Савка аж горить з нетерплячки й цікавості. Ну, гадаю собі, закпив я з нього! Але гляджу позад себе, а мій Савка біжить по під плоти, в слід за мною. Ну, біжить, та най біжить. А до моєї хати вже недалеко; заїхав я, отворив лісу на вигін, відтак отворив стодолу, заїхав на тік, випряг коні, а віз таки лишаю на тоці. Зирнув, аж мій Савка дриголить під лісою, та пасе оком, що я буду робити. А я нічого, немов і не бачу його. Поставив коні, попріпи-пинав, дав їсти, тай сам до хати.

Повечеряв я, ляг спати, і гадки не маю. На другий день схопив ся я досвіта та до стодоли, до скриньки. Ще й хлопця взяв із собою. Зараз ми, круть не верть, що до чого па-сує, прикладаємо, трібуємо... Богу дякувати, все нам як з маслом іде! За пів години і зложили і потребували — ріже так, що ану. Я мов на світ народив ся; прецінь не дармо гроші видав! А хлопець аж у руки плеще, налюбувати ся не може машиною. За мінуточку ми цілий приколоток соломи для стрібунку порізали, віз викотили, тай до хати. Благодать!

Іно ми сіли снідати, аж тут пес заголовив. Визираю вікном — го-го-го! І війт, і присяжний, і писарь, і з п'ять хлопа з палицями. Як то кажуть: „І дід і баба і ціла громада“. Тай то не йдуть до хати, а стали коло одного вугла, шпортають, штуркають, шнипорять... Що

З тим я й поїхав, а вже кмітую, що мій Савка аж горить з нетерплячки й цікавості. Ну, гадаю собі, закпив я з нього! Але гляджу позад себе, а мій Савка біжить по під плоти, в слід за мною. Ну, біжить, та най біжить. А до моєї хати вже недалеко; заїхав я, отворив лісу на вигін, відтак отворив стодолу, заїхав на тік, випряг коні, а віз таки лишаю на тоці. Зирнув, аж мій Савка дриголить під лісою, та пасе оком, що я буду робити. А я нічого, немов і не бачу його. Поставив коні, попріпи-пинав, дав їсти, тай сам до хати.

Повечеряв я, ляг спати, і гадки не маю. На другий день схопив ся я досвіта та до стодоли, до скриньки. Ще й хлопця взяв із собою. Зараз ми, круть не верть, що до чого па-сує, прикладаємо, трібуємо... Богу дякувати, все нам як з маслом іде! За пів години і зложили і потребували — ріже так, що ану. Я мов на світ народив ся; прецінь не дармо гроші видав! А хлопець аж у руки плеще, налюбувати ся не може машиною. За мінуточку ми цілий приколоток соломи для стрібунку порізали, віз викотили, тай до хати. Благодать!

Іно ми сіли снідати, аж тут пес заголовив. Визираю вікном — го-го-го! І війт, і присяжний, і писарь, і з п'ять хлопа з палицями. Як то кажуть: „І дід і баба і ціла громада“. Тай то не йдуть до хати, а стали коло одного вугла, шпортають, штуркають, шнипорять... Що

— Я тут у своїй хаті найстарший! — скрикнув я, олютившись. — Що се за розбій такий? Я нікому нічого не винен, а тут мене нападають! Пане вийте, я на вас скаргу подам!

— Хе, хе, хе! — сьміяв ся вийт, — а дивіть, як ставить ся! Нікому нічого не винен! Ну, ну, дай то Боже! зараз будемо видіти. А скажи но ти мені, невинний чоловіче, де ти того забитого Жида подів, що ти його вчора по ночі віз?

Мені нараз мой луда з очий зпала. Як не зарегочу ся, як не зайду ся сьміхом, то гунцвот не мое імя, коли я так реготав ся від уродження свого. Трохи, кажу вам, на землю не покотив ся зо сьміху.

Вийт став як тото теля, що о нові ворота вдарить ся. Але далі знов визвірив ся на мене.

— Куме, я тобі по добру кажу, не сьмій ся, признай ся до всього, то вже я вставляю ся за тобою, аби тебе високий суд не повісив, аби тобі жите дарував. Не відпирай ся, коли не хочеш на шибениці ногами перебирати.

Я ще дужше зареготав ся, аж за живіт руками держу ся. Се й зовсім розлютило вийта.

— Вяжіть його! — крикнув він десятникам.

— Алеж пане вийте! — сказав я отямившись, — постійте, я вам у всім признаю ся, навіть ласки вашої не буду просити в суді.

— Я тут у своїй хаті найстарший! — скрикнув я, олютившись. — Що се за розбій такий? Я нікому нічого не винен, а тут мене нападають! Пане вийте, я на вас скаргу подам!

— Хе, хе, хе! — сьміяв ся вийт, — а дивіть, як ставить ся! Нікому нічого не винен! Ну, ну, дай то Боже! зараз будемо видіти. А скажи но ти мені, невинний чоловіче, де ти того забитого Жида подів, що ти його вчора по ночі віз?

Мені нараз мой луда з очий зпала. Як не зарегочу ся, як не зайду ся сьміхом, то гунцвот не мое імя, коли я так реготав ся від уродження свого. Трохи, кажу вам, на землю не покотив ся зо сьміху.

Вийт став як тото теля, що о нові ворота вдарить ся. Але далі знов визвірив ся на мене.

— Куме, я тобі по добру кажу, не сьмій ся, признай ся до всього, то вже я вставляю ся за тобою, аби тебе високий суд не повісив, аби тобі жите дарував. Не відпирай ся, коли не хочеш на шибениці ногами перебирати.

Я ще дужше зареготав ся, аж за живіт руками держу ся. Се й зовсім розлютило вийта.

— Вяжіть його! — крикнув він десятникам.

— Алеж пане вийте! — сказав я отямившись, — постійте, я вам у всім признаю ся, навіть ласки вашої не буду просити в суді.

воля! Певно аж у небі чути було той регіт. І десятники, і присяжний, і польові, всі реготали ся, навіть війт усміхнув ся і зачав мене перепрашати за цілу тоту оказію тай за те, що повірив дурному Савці. Сьміху на ціле село. А скриньку мою як зачали того дня трібувати, то мені пять околотів соломи порізали! От так то я і до скриньки прийшов і з цілої громади сьміх зробив!

23. жовтня 1881.

воля! Певно аж у небі чути було той регіт. І десятники, і присяжний, і польові, всі реготали ся, навіть війт усміхнув ся і зачав мене перепрашати за цілу тоту оказію тай за те, що повірив дурному Савці. Сьміху на ціле село. А скриньку мою як зачали того дня трібувати, то мені пять околотів соломи порізали! От так то я і до скриньки прийшов і з цілої громади сьміх зробив!

23. жовтня 1881.

Домашній промисл.

Оповіданє ложнаря.

Домашній промисл.

Оповіданє ложнаря.

Вичитав отсе я в газетах — бо я письменний троха — що Бог дав нашому краєви такого доброго маршалка, який каже: „Всіх сил доложу, аби тільки домашній промисл у Галичині піддвигнути. Вже нехай собі там що хоче паде, а що хоче пропадає, а домашній промисл мусить піднести ся!“

Читав я також, як то дуже вихвалюють той наш домашній промисл такі великі панове, як граф Дідушицький¹⁾, пан Вержбіцький²⁾ і інші, як то вони за дорогі гроші скуповують гуцульське черепа, покутське шмате, старі килимки, ірланди, крайки та деревляні вироби,

¹ Мова тут про пок. графа Володимира Дідушицького, основателя цінного природописного, археологічного та етнографічного музею у Львові.

² П. Людвік Вержбіцький, коло 1880 р. директор міського промислового музею у Львові, видав цінний атлас „Wzory przemysłu domowego włościan na Rusi“ у X випусках.

і не тільки виставляють їх на показ усему сьвітови, а ще й портрети з них малювати кажуть і книжки про них пишуть. Ну, думаю собі, хвала-ж тобі Господи! Прецінь раз і в наше віконце засьвітить сонце. Чей може й мені всьміхне ся година. А треба вам знати, що й я, хоч ніби заможний і господар на ґрунті, таки дещо тим домашнім промислом займаю ся. Правда, промисл не Бог зна який: виробляю ложки, нецки й кропила з дерева. Се вже у нас у роді держить ся, з діда-прадіда. Маємо з давен давна свій лісок, самі берези, липи, клени та ясені, і така вже в нас установа, що кільки котрий у родині старих дерев зрубає, то має два рази стілько молодих засадити. А середніх зовсім рубати не вільно.

Як кажу, промисл не Бог зна який. Зрубаю три старі дерева, то вистане матеріялу на рік або й на два. Робить чоловік по більшій часті „на уряд“, на замову, а на продаж хиба де раз у рік вивезу те, що полишає ся, що люди просто з хати не розберуть. Хиба що кропила два рази до року вожу на Кальварію на відпусти, та до Самбора на Матки, та до Дрогобича на сьвятої Трійці. А ложок моїх на ярмарках ніде не побачите. За ложками до мене люди з за двацяті границі ходять, і що тільки нароблю, зараз розхапують. Не буду хвалити ся, але те тільки скажу, що люди кажуть: нема над мої ложки.

І легкі, й зручні, й тривкі. Не знаю, чи знаєте ви, що у нас по селах кожний ложкарь має свій питомий спосіб, свою форму ложок: один робить такі незграбні, як копачі, другий занадто повигинані, так що як їси, то все мусиш перед самим ротом розілляти, а инший знов і добрі робить, та що, коли так якось деревляне пасмо перетинає, що нехай тільки ложка вигляне троха на сонце, або й так від кухонної жарі — зараз тріскає. Ніби то не велика штука деревляну ложку зробити, а все таки треба мати свої способи, знати ся на матерії, вміти її як слід порізати, вміти висушити, ну, і пропорцію відповідну при самій роботі потрафити. І не з кожного дерева добрий виріб буде, треба й дерева дібрати.

У мене, як вам кажу, вже з діда-прадіда той промисл веде ся. Так от звичайно, коли зі своїм найстаршим сином засяду ложки робити, то в нашій хаті правдивий ярмарок. Блискавкою вість по селах розлетить ся: ого, Яць Яремишии засїв ложки робити! І зараз на другий день починають напливати люденькове, а поперед усього зі свого села. Ті мають перше місце і дешевшу ціну — така вже від давна угода між нами, а се, бачите, за те, що мені мій лісок шанують. У камеральнім чи в панськім, то крадуть що хто може захопити, а в моїм анї прутика не ткнуть, хоч сей тут таки під носом. Ну, давній звичай, і всі вже

того держимо ся. А поки своїх уконтетую, то вже гляди, і з дальших сіл, як на сьвячену воду за чергою чекають. — „А для мене, куме, копу!“ — „А для мене пів копи!“ — „А для мене на спів з Олексою копу!“ — По-записую собі всіх, визначу, на коли будуть готові, і вони собі йдуть. Але вже котрі з далека, з над Дністра, з Дóлів поприходять, тих ніяково ні з чим відправляти: чекають, поки не нароблю стілько, скілько їм треба. Нераз по пятеро й по десятеро ночує в мене, то під шопою, то на тоці в стодолі. А вечером, видима річ, треба потрактувати людей чим Бог дав. Ми з сином робимо на вісних стільцях, каганець бувало сьвітить ся, а чужі люди позасідають на лаві, розмовляють, оповідають, як їм жиє ся, що у них нового, а кождий при тім очима пасе мою роботу, чи швидко відійде той, що перед ним стоїть.

Такий то був той наш домашній промисл від давніх часів, від коли затямили люди. Пожитку з того не много, бо ціна ложки — дрібниця, а націпнати ся коло неї чимало; ну, але бодай чоловік з людьми жив, здибав ся, мав знайомих, мав пошановок по чужих селах, де тільки було показати ся, — ну, і не без того, щоб часом дещо й до господарства не докапнуло.

Так от вичитавши, що там у Львові настав такий добрий маршалок, що хоче бути

опікуном нашому домашньому промислови, я аж Богу подякував на radoщах. Правда, не міг я того дочитати ся, яким то способом хоче пан маршалок підносити той промисл, але вradувала мене сама добра воля. Вже то, думаю собі, такий пан мудрий і вельможний винайде собі способи, про які нам, простим хлопам, і не снило ся. А на разі хоч те добре, що звернув на нас своє око; pomoже — не pomoже, а хоч оборонить нас від Жидів, що то кількох знайомих мені ложкарів так хитро взяли в свої руки, що бідолахи днями й ночами всею хатою сидять і роблять ложки для Жидів по 10 кр. від копи. Матерія жидівська, се так, але за роботу такий бідолаха ледви стільки дістає, що з тяжкою бідною може видихати. Пробували Жиди й до мене підійти, але не вдало ся: у мене свій ґрунт і своя матерія, тай не такий я, щоб мене зловити. Давали навіть гроші в позикку і до спілки напірали ся. „Давайте, кажуть, до спілки фабрику деревляних виробів заложимо“. І тим мене не підїхали. „Дайте ви мені спокій — сказав я їм, — шукайте собі своїх жидівських спільників, а я собі буду по старому свою роботу робити“. Від того часу почали рити підімною. Підїудили податкового комісаря, аби наложив на мене зарібковий податок. Але комісарь був чесний чоловік, Жидам на слово не повірив, зїхав до мене, оглянув мої струменти, мій лісок, мій

склад сухого дерева, переслухав людей, а переконавши ся, що займаю ся роботою тільки в хвилях вільних від господарства і на малий розмір, дав мені спокій, а Жидів відправив ні з чим.

— Певно то поперед усього в тім сила, щоб охоронити наш домашній промисл від таких непрошених опікунів — подумав я собі, вичитавши про щиру для нас охоту пана маршалка. — Го, го, — говорю владуваний до всіх знайомих, — а видите, прецінь то раз і з нашого Підгіря на всю Галичину сьвітло плине! Адже-ж пан маршалок із нашого близького сусідства, зі Старого Міста!¹⁾ Сьміло можу сказати, що мої й мого батька ложки вигодували його на чоловіка. Старомійські всі тільки від нас із давен давна ложки купують. А вже певнісінько, що в наших нецках його дитиною купали і нашим кропилом кропили! Ну, то й не диво, що нас пригадав собі тепер, коли таким паном зробив ся. Чекайте лишень, яку то він для нас поміч придумає!

А людонькове слухають тої мови, тай собі-ж радіють.

— Ну, що-ж, дай Боже, дай Боже, щоб то й з нашого простого стану вийшов для цілого краю пожиток!

Один тільки невірний Хома знайшов ся в селі — так навіть і звав ся Хома Губатий.

¹⁾ Мова тут про бувшого краевого маршалка Миколу Зиблікевича.

— Е, каже, куме Яцю, не маєте ви й доси чого нарікати на свою долю, а на панську поміч не спускайте ся! Я там панів не суджу, але то вам кажу як старий: ніколи якось панська ласка хлопови на здоровле не виходить. Не дармо то старі люди й приповідку зложили: не міряй свого носа з панами, бо як твій буде довший, то тобі вріжуть, а як буде коротший, то тобі-ж натягнуть. Панська ласка бистрим конем їздить.

— Я вам тому, куме Хомо, не перечу — сказав я, — і на жадну панську ласку не спускаю ся, але думаю, що як буде людям ліпше, то й мені буде ліпше, і що прецінь пан маршалок слів на вітер не кидає.

Так то ми собі балакаємо сюди-не-туди, аж ось приходить новий номер газетини тої, що то її з кумом дяком до спілки пренумеруємо. Пише там щось довго і широко про якісь „корпорації примусові“. Що за чорт? Читаю я, читаю, з разу нічогосінько не розумію, а далі нахожжу, що то про цехи мова. Давні цехи мають бути відновлені, з самого Відня наказ прийшов. Е, думаю собі, се не про нас писано. Цехи то для міст, для ремесників, а у нас по селах як сьвіт сьвітом цехів ніяких не бувало тай не буде.

Було то якось у пущіне, зимою, а от так коло середопістя забираю ся я з сином до ложок. Робимо день, робимо другий, третій, на-

роду збирає ся чим раз більше, балакаємо. Аж тут шандар надходить.

— Добрий день!

— Добрий день!

— Дай Боже щастє!

— Дай пане Боже! Дякувати за слово добре.

Сїв він на лаві край вікна, дивить ся на нашу роботу, а далі каже:

— А що се у вас, господарю, стілько людей?

— Та так, за ложками поприходили.

— То ви ложки робите?

— А вже-ж роблю, от так часами, як хто замовить.

Узяв він одну готову ложку, оглянув. — Гарна робота — каже. — А де то ви вчили ся того ремесла?

— Ніде. То в нас у роді, з батька на сина переходить.

— А, так! А маєте ви сьвідоцтво здатности?

Я видивив ся на нього, як, не при вас кажучи, теля на нові ворота.

— І чого-ж ви так на мене витріщили ся? — каже шандар усьміхаючись. — Чи не розумієте мене, чи що?

— Тай справді не розумію — відмовив я.

— Як то, хіба-ж не знаєте, що вийшло таке право, щоби ніхто не сьмів займати ся ніяким ремеслом, хто від свого цеху не має сьвідоцтва здатности?

Я остовпів на таку бесіду.

— Ремеслом?... — пробовкнув я. — А хібаж се ремесло?

— А щож таке?

— Се... се прецінь домашній промисл.

— Ха, ха, ха! — розсьміяв ся шандар. — Добрий то мені домашній промисл, коли ви товар на продаж робите. Як би ви тільки для свого дому робили, то се був би домашній промисл, а так воно ремесло.

— Але як же я маю з цеху сьвідоцтво брати, коли я до цеху не належу?

— То нічого не значить. Коли узнають, що ви здатні, то вам сьвідоцтво дадуть. А поки такого сьвідоцтва не маєте, то й робити для інших не маєте права.

З тим шандар і пішов, лишаючи нас мов окропом облитих.

Що тут на сьвіточку робити? Запрягаю я коні, їду до міста, а сина лишаю при роботі: не можна-ж стілько чужих людей ні з чим відправляти. Беру з собою на всїлякий кінець кілька срібних, і вїо! Аж по дорозі приходить мені на думку: ба, до якого то цеху міг би я належати? Який майстер може видати мені сьвідоцтво здатности, коли в місті ні один ре-

месник виробом ложок і кропил не займає ся? Га, що робити, міркую собі, треба буде йти до всіх, хто тільки займає ся виробами з дерева, може таки котрий дасть мені те прокляте сьвідоцтво.

Приїхав я до міста, йду поперед усього до знайомого стельмаха. Розповідаю йому всю річ: так і так, де тут шукати поради? Той зразу розсьміяв ся, а далі, коли я йому вияснив, що в наших селах шандарі не жартують, задумав ся.

— Щож, пане Яремишин, — каже, — коли так, то треба щось міркувати. Знаєте, у нас є лиш два цехи, що займають ся деревляними роботами: стельмахи й столярі. Маємо тут одного теслю, то той пристав до столярів, і одного боднаря — той у стельмаськім цеху сидить. А куди би вас припутати, сего я зовсім не знаю. Ходімо — я піду з вами — насамперед до нашого цехмістра, поговоримо з ним, а як з ним нічого не буде можна зробити, то підемо до столярського.

— О, Біг-заплать вам, пане майстер, за вашу прислугу! — сказав я.

Пішли ми. Стельмаський цехмістер наморщив чоло, зарушав вусами, коли я розповідав йому свою справу.

— Виріб ложок до нас не належить, — відказав коротко.

— А до кого-ж належить? — питаю його.

— Або я знаю? Се вже ваша річ, не моя.

Вийшли ми, йдемо до столярського цехмістра. Сей політурував якийсь стіл і весь був замазаний терпентиною. Просив нас сісти на якихось дошках, сам спер ся на столі і покликав хлопця, щоб йому сухими руками напхав до носа табаки, чихнув разів зо три, і вислухавши моєї просьби крикнув:

— Там до біса! А якже я вам дам свідощтво здатности, що ви вмієте ложки робити, коли я сам на тій роботі не розумію ся? Адить, у мене самого ложки куповані.

— А кудиж би то подати ся за таким свідощтвом?

— Не знаю, любі мої. Найліпше підіть до староства, там вам уже вияснять.

Думаю собі: щож, коли до староства, то до староства. І справді, є в тім рація. У нас у всякому ділі найліпше до староства вдати ся. Чи то податок, чи заразлива хвороба, чи церковна справа, чи пожежа, чи школа, чи дорога або міст, чи скарга на вїйта — з усім іди до староства як у дим.

Іду, попрощавши ся з моїм знайомим стельмахом, але ледви що я на ринок, до ратуша простую (староство в ратуші), аж тут мій цехмістер стельмаський сіп мене за полу.

— Слухайте, пане господарю, — говорить — а ви при своїй роботі вживаєте токарні?

— Ні, не вживаю.

— А яких же струментів уживаєте?

— Та яких би? Крім сокири й пилки хиба теслиці, різця і вісного ножа.

— Ну, так же й кажіть! — скрикнув він радісно. — В таким разі вас очевидно треба приписати до боднарів. А що у нас окремого цеху боднарського нема, а одинокий тутешній боднар належить до нашого цеху, то й вам прийде ся до нас приступити.

— А Бог би з вас говорив, пане цехмістру! — скрикнув я з дуру врадувавшись. — Значить, буду міг у вас дістати тоту нещасну карту?

— Ну, то ще побачимо. Порядок вимагає, аби цехової карти не видавати нікому, хто у цехового майстра не витермінував і не визволив ся.

— Але-ж бійте ся Бога, — скрикнув я, — пане цехмістру! Чей же не скажете мені йти тепер до терміну до стельмаха або до боднаря вчити ся ложки робити, коли й так ніякий стельмах ані боднар їх робити не вміє?

— Ну, ну, — сказав цехмістер усьміхаючись, — того я вам не кажу, але цехові приписи мусите сповнити.

— Якіж то приписи?

— Майстерштік зробити, се перша річ.

— Майстерштік? Який же я вам майстерштік зроблю?

— А що? Кожному цеховому по пів тузина ложок, а мені зо два тузини, от вам і майстерштік буде.

— Ну, се би ще можна.

— Але се нічого. Треба дати вписового пять ринських, на сьвітло цехове других пять, ну, а за те, що вам без термінованя карту видамо, мусите зложити таксу 40 ринських, і на послідок, розуміє ся, трактамент для цехових братий. В такім разі видамо вам карту, з нею підете до уряду податкового, дістанете аркушик зарібковий, з аркушиком зголосите ся до мене, впишу вас до реєстру цехових майстрів...

І викладав се так спокійно й розсудливо, немов би вже порядкував на столі трактамент для цехових братий. Злість мене взяла, не дослухав я його роздебендюваня.

— Бувайте здорові, пане цехмістру! — крикнув я.

— Ну, що-ж се, куди ви?

— До дому.

— Ну, а карта цехова?

— Спасибі, вже не потребую.

— А то чому?

— Бо від нині закидаю увесь свій промисл. Знаєте, пане цехмістру, всего того, що ви мені тут вилічили платити, я й за десять літ не зароблю, не рахуючи вже своєї матерії. Сховайте собі свою карту і свій гонор цехо-

вий! Обійде ся циганське весіле без марципанів.

І я пішов, натиснувши шапку на вуха, щоб не чути, як кликав за мною пан цехмістер.

Приїхавши до дому, я як стій повідправляв чужих людей, кажучи їм, що вже більше ложок не буду робити, а струменти всі запакував до скриньки, під замок і до комори, нехай лежать аж до ліпшого часу.

За кілька день знов шандар рип до хати.

— А що, маєте карту здатности?

Я рукою махнув.

— Бог з нею — кажу, — на що вона мені тепер! Від тепер я не думаю й доторкнути ся до ложки, хиба при їді.

— Ну! пам'ятайте собі! Бо як вас зловимо на продаваню, то прилади всі заберемо, і ще 50 ринських кари заплатите!

— Чи так? Ну, сю пересторогу справді варто собі затишити.

Так то я розстав ся зі своїм промислом. Почув ся чоловік нараз як без рук. Ходжу, нуджу ся, а далі з нуди думаю собі: „Чекай же ти! Напишу хоть лист до самого пана маршалка!“ І написав. Усе йому виложив. Як нашої роботи ложками його ексцеленція в дитинстві годував ся, як тепер ми від нього ждали опіки й підмоги, і як нас раптом отся цехова устава підрізала — все по порядку. Виписав я

йому також, кільки то в наших сторонах ковалів, шевців, ткачів, теслів та інших ремесників через ті цехи хліб потратило, а на остатку, як то ціла та історія з цехами тільки Жидам на добре вийшла, бо Жид таких збанкретованих ремісників бере до себе ніби на службу, вироблює для себе аркушик зарібковий, і каже бідолахам робити на себе. Жид збогачуєсь, а вони ледви дишуть...

Виписав я се все і післав до Львова до рук самого пана маршалка. Отже підіть ви — як післав, так і до нинішнього дня ніякісінької відповіді нема. Ну, та воно й видима річ: де би там такий великий пан хотів відповідати на базіранину простого хлопа! Тільки те мене дивує: по що в таким разі гомоніти так голосно про піднесенє домашнього промислу?...

Львів, у січні 1887.

ДОВБАНЮК.

Присвячую Степанови Ковальову.

Та його властиво так тільки прозвали Довбанюком, за те, що все ходив у тих шляхотських, незбираних, як то кажуть, вибачте, „довбаних“ штанах. А звав ся він властиво Городиський. Шляхціц був, — правда, що з тих ходачкових, але фуми шляхетської стілько, що хоч і графови не стид би. Іде тото бувало вулицею, обшарпане, в полотнянці два роки не праній, заталапаній по коліна, — хто би його не знав, то би йому кусник хліба дав як дідови, а зустріне ся з хлопом, то надує ся як той индик, ніс до гори, ніби зорі лічить, тай просто насупротив, не вважає ні-на-що. І найно би поважив ся чоловік не обминути його або підтокою за полотнянку зачепити, то так зганьбить, що й о сьвіті не стямиш ся!

— А ти мудю! А ти хлопе! А ти опришку! Чи не бачиш, що я йду, не можеш уступити ся?

Свої люди вже знали тоту його фудулію, то тільки всьміхне ся бувало чоловік тай скаже :

— Ну, ну, пане Городиський (як би не сказав „пане“, то крий Мати Божа, образить ся на смерть!), вибачайте за сей раз, я нехотячи!

І Городиський гордо кивне головою на знак, що перемінив гнів на милість, і почалап-кає собі дальше вулицею. А коли се лучило ся з незнайомим, чужосільним чоловіком, то такий нераз стане, слухає-слухає Довбанюкової ганьби, а тут видить, що чоловік зовсім ледащо, тай почне кпити собі з нього.

— Ба, а чому ж то пан у кариті четвернею не їдуть, а тільки пішки по болоті чвалають?

— Чекай но ти, чекай, — скрикне на те Довбанюк, — прийде ще такий час, що ми, шляхта, будемо вами, хамами їздити!

— А бодай то Бог о тім не довідав ся! — сьміє ся чоловік, а Довбанюк іще дужше лютує.

— Орати будемо вами, так! А вашими бабами волочити, щоб ти знав! Ти гадаєш, що я жартую? Чекай тільки, за два роки Польща буде, побачиш!

Почувши таку бесіду чоловік швидко перестає сьміяти ся, з якимось острахом позирне на Довбанюка, далі сплюне що сили, тай мовчки

рушає дальше в свою путь. А Довбанюк також сплюне тай воркоче собі під носом:

— От хами! Як собі розібрали. Забули вже дісципліну, зовсім забули! Але чекайте лишень, прийде ще на вас криска, пізнаєте ви, що що шляхтич, то не хлоп. Най но тільки нам Польща верне ся!

Дуже часто він, бідолаха, тоту небіжечку Польщу згадував. Тай Бог його знає, як йому здавало ся: чи тоді грушки на вербах рости будуть, чи колачова туча спаде, чи що? Те тільки видавалось йому певним, що тоді й найгіршому шляхтичеви що день буде пущанє. А тут у нього бідолахи що день велика п'ятиця. Робити, бачите, не хоче ся так тяжко як хлопови, своїх достатків хиба стільки, що на хребті, ну, а їсти треба. От так де саду пильнувати, в пасіці роїв доглянути (хоч бжіл дуже бояв ся і на пасічництві не розумів ся), підчас толоки коло женців постояти або зимою скипок наколотити та збіже на млинку провіяти — стільки його й роботи було. А не кличе бувало й до такої ніхто, то він літом у ліс на губи плентаєсь, набере голубінок, гіркань, си-роїжок, накладе дебудь огник тай пече-пече й їсть. А зимою, то так таки голїруч із хати до хати волочить ся, посидить, посопе, побалакає, коли що дадуть, то перекусить, а як ні, то далі плентаєсь.

Було в нашім селі кілька богатих шляхтичів, ще й тески Довбанюкові, все Городиські, хоч і не свояки. То ті вже зглядь мали на нього. Літом до роботи запрошують, а й зимою не забувають. Не знаю, чи там змова між ними була, чи що, досить, що коли Довбанюк у них не сидів і не стравував ся, давали йому „літурально“*) що тижня по гарцови ячмінної муки. Ми діти бувало сьміху маємо!... Скоро тільки субота вечір, мій Довбанюк нічого нікому не кажучи, бере мішочок за ремінь, тай у село. А ми також нічого не кажучи, тай за ним.

— А ви куди, колодачки? (Всі діти у нього звали ся „колодачки“.)

— Та так собі! Біжимо послухати, відки пси гавкають.

— Дам я вам псів!

І він грозив нам пальцем. Дуже, бачите, не любив, коли хто за ним заглядав, що він робить, або куди ходить. А нам тільки того треба. Нам хоч би й у кінець села пробігати ся, аби тільки Довбанюка подразнити. І як то вже він ізвивав ся, через плоти скакав, у кукурузи та в колопні ховав ся, коби тільки змилити нас, аби ми не знали, в котру хату він заходить. Та куди тобі сховати ся перед

*) Регулярно.

чотирма парами всевидючих дитячих очий!
Куди він, туди й ми за ним, а все кричимо:

— Пане Городиський, геп-геп! Пане Го-
родиський, геп-геп!

— Ну, ну, — воркоче він із колопень, —
гепну я тебе одного з другим, лиш ти не йди
мені з очий!

А коли вже дістане свій тарчик муки,
з хати виходить, тай просто на вулицю. Тоді
вже анї гадки по за плоти скакати. Самою се-
рединою дороги суне, і борони Господи до
нього підступити! Тай просто до нашої хати.
З моїм татом він якийсь давній знайомий був,
ну, тай пасіка у нас, сад; досить, що він усе
любив пересиджувати у нас, коли де инде діла
не мав. „Тут моє припиновище, каже бувало,
поки не проженете“. І скринька його зо шма-
тем у нас у коморі стояла. Навіть горнець свій
і залізну ложку в тій самій скриньці мав. Так
то він у тім горшку що дня собі у нас лемішку
варив із тої муки. Зварить бувало, водою роз-
пустить тай сербає. Мама не втерплять, кап-
нуть йому молока до тої бевки, а він відверне
ся, ніби не бачить, аби не потребував дяку-
вати. Не любив, бачите, виду показувати, що
хтось йому ласку робить, а вже попросити в ко-
го чого — радше з голоду згине! „Що то“,
кажуть бувало мама, „шляхетська манерія“!
Тай байдуже собі, привикли до старого Дов-
банюка.

Так отже послухайте, яка то старої голви на старість дурниця вчепила ся! Неділя була, десь так перед Петром, саме того року, як то тота польська рухавка в Варшаві счинила ся. Газет у нас тоді ніяких не було, а так тільки глухі вісти поміж народом ходили, що „Поляки прийдуть, хлопів різати будуть“, або що найменше „панщину завернуть“. Хлопи дуже похнюпились, а шляхтичі мов на дріжджах росли. А село наше, бачите, мішане: більша половина хлопів, а менша шляхти. А що вже наш Довбанюк, так сей не раз і крізь сон кричав: „Чекайте но ви, хами, скоро Польща буде! Ми вам!“

Від самої весни ходив як загорілий. До роботи ніякої хоч його різж то не піде, а хоч би й пішов, то що з нього за робота! Нехай там собі рої летять, куди їх Бог провадить, нехай костогризи та сорокопуди черешні об'їдають, нехай каня всі гусята побє — він анї не бачить анї не чує нічого! Адже швидко Польща буде! То й не дивниця, що поки що до чого, а наш Довбанюк таки порядно з голоду млів. На його лихо й губи того року не зародили і риба не ловила ся. Як би не той гарчик ячмінної муки, що йому що суботи тески давали, то був би Довбанюк таки не дочекавши Польщі з голоду загиб. Мама прогодувати його не могли, бо у них і своїх дітей було досить, а передновок випав тяжкий. Але Довбанюк

байдуже собі! чим тісніше коло нього, тим дужше він за своєю Польщею вбиває ся.

Сидимо ми отак на приспі з полудня: тато, ще кілька сусідів і ми діти, а Довбанюк на сінешнім порозі лемішку їсть, таки з горшка, нерозпущену. Пожурили ся наші газди передновинком, а далі на повстанє зійшли, розповідають, що хто на ярмарці чув або від чужосільних.

— Кажуть, що щось Маскаль замагає, — бовкнув один.

— Хто то каже? Хто сьміє казати? — аж скрикнув Довбанюк зірвавши ся з порога і кинувши до горшка своєю зеліжною ложкою.

— Ой, пане Городиський, круто з вашою Польщею! Там, повідають, Маскаль повстанців як риби в саку ловить, а котрих зловить, то з тими таке робить, що був-був когут, а потому зістав каплуном!

— Дурні повідають, а ще більші дурні слухають!

— Ну, та ми власне по тихо собі шептали, щоб ви не потребували слухати.

Загальний регіт. Довбанюк аж почервонів зо злости, але не сказав нічого, тільки сів назад на поріг і взяв ся знов до свого горшка з лемішкою.

— От дармо-сте пана розгнівали, — передразнює один газда. — Хто знає, може он

завтра Польща буде! То то будете в ярмі ходити, що аж гей!

— Га, як у ярмі, то в ярмі, — відмовляє другий. — Але я гадаю, що пан Городиський не будуть такі, покажуть свою велику ласку для нас дурних хлопів.

А Городиський нічого, тільки сопе та ячмінну лемішку уплітає. Коли в тім собаки загавкали, а з сусідного закаулка залунав немов цапиний бек, тонкий голосок:

— Гóршки друтовáць, мамó-о-о!

— Агій, сказив ся та в неділю горшки дротує! — загомоніли гáзди.

— Прéпрашам, я сем завтра пóдротую, а нині тільки шукам, де сем прéночую! — відізвав ся з за плота такий самий цапинний голос дротаря.

— Чи бач, який хитрий! Ну, ходи сюда, ходи! — сказали тато і вказали дротареві перелаз.

Дротарів у нас у ту пору дуже радо приймали, бо дротарь усе одно, що гáзета, про всяку всячину розкаже. Бувало повна хата людий найде як на комашню*), а він собі на лаві засяде, та „сем“ та „лем“ — і плете, що йому слина на язик наверне, а люди аж роти порознімають та тільки ахають. Та й волочило ся тих дротарів багато, що кілька день усе

*) Комашня — гостина за померлі душі.

якийсь новий. Чутка йшла навіть, що їх навмисне підсилено. Одні казали, що їх пани підсилають, аби хлопів бунтували, а другі казали, що уряд підсилає, аби пантрували, чи хлопи справді не бунтують ся.

Так і сей дротарь. Переліз на подвірє, привитав ся з газдами тай сїв на приспі. Спочиває. Газди його розпитують то про се, то про те, а він нічого. Слово-дві скаже, тай далі сопе. За невеличку хвилю вже відкись по селу чутка пробігла, що дротарь об'явив ся. Ого, зараз пів подвіря людей насходило ся, новин послухати. Тоді мій дротарь як не розбалакаєсь! Зразу затинав і „сем“ і „лем“, плів щось таке, що мара знає що, а далі почав чисто по польськи, тай уже не про що, як тільки про повстанє. Почав розповідати, як то повстанці бють Москаля, як Француз і Англїк ось-ось уже Полякам на поміч виступлять, як і наш цїсарь нічого против того не має, щоб Москалеви „курти скроїти“, як то де инде й хлопи до повстаня йдуть, а пани хлопам не лиш панщину, але й усї ліси й пасовиска дарують.

— Rójdźcie, ludzie, rójdźcie! — говорив він. — Ojczyzna woła! Słuchajcie piosneczki!

Тай затагнув своїм цалиним голоском:

Stój, wrogu, stój,

Bo nie ustał bój!

Співаючи він підскакував, крутив ся на одній нозі, помахував у одній руці звоєм дроту,

а в другій тим шилом, що горшки править. Люди слухали, дивили ся як на комедію, деякі сьміяли ся, жінки хрестили ся. А коли дротарь закінчив свою пісню страшними словами :

Powiesimy was po parze,
Czynownicy, dygnitarze! —

то всі вибухнули голосним реготом, так кумедно вертів ся та перекривлював ся дротарь.

— Rójdźcie, ludzie, rójdźcie! — проговорював він дальше. — Pokażcie, że wy wierne polskie dzieci!

— Та брешеш, козячий сину! — сказав на те з добродушним притиском один ґазда, — бо ми анї не діти, анї не польські!

— Дротарю, я йду з тобою! — залунав нараз різкий, могучий голос. Усі озирнули ся й ахнули. На порозі сїнешних дверей стояв Довбанюк з горшком недоїденої лемішки в одній, а зелізною ложкою в другій руці, і не зводячи очий із дротаря, грозив, бачилось, цілому сьвітови.

— Я йду з тобою, чуєш, дротарю! — повторив він іще раз, — А їх не клич, се хлопство нічого не розуміє.

— Довбанюку! — скрикнув йому мій тато, забувши навіть утитувувати його паном. — Чи ти стїк ся, чи тобі що такого?

— Мовчи, хаме! — гримнув Довбанюк, кинувши на тата таким неописано згїрдним

поглядом, якого я з роду не бачив і бачити не буду. І не кажучи більше нічого, він обернувся, пішов до комори, відмок свою скриньку, вложив до неї горнець до половини повний лемішки, положив таки необтерту ложку, замък скриньку, сховав ключ у сїнех під ступу, і взявши в руку палицю, вийшов на подвірє.

— Гурра! — повітали його люди грімким окликом.

— От козак, раз козак!

— Оперезав ся, зовсім зібрав ся.

— Хоч до повстаня, хоч у просо воробців пуджати!

Мов град сипали ся насьміхи на Довбанюкову голову. А він нічого собі. Взяв дротаря за-під-руку, навіть не поклонив ся нікому, тай пішли.

— Гей, музики військової! З парадом проведи пана капітана! — крикнув хтось, і за хвилю де не взялась юрба хлопців з цебриками, нецками, скіпцями; другі по при них з патиками, тай луп-цуп, трах-тарах, тарабаняють що сили! Я й сам, тямлю як нині, лупив по цебрику, що трохи дно не вибив. Крик, гвалт, гармідер! А за бандою друга купа йде — парубки, газди, та ревуть-ревуть:

Пристань Юрку до вербунку,
Будеш їсти з маслом курку!
Будеш їсти, будеш пити,
Довбеньками воші бити.

Ну вже, одно слово, зі славною парадом проводили ми Довбанюка аж за село. А він нічого, пішов, навіть не подякував.

Минули жнива — за Довбанюком і слухи загули. Мов у воду канув. Уже люди й сьміяти ся перестали. Аж ось на першій Матки знов якомсь так випало, що у нас на приспі народу зібрало ся чимало. Сидять, балакають. Коли нараз глядимо: лізе щось улицею, обдерте, згорблене, скулене, ледво ноги за собою тягне. Тай ноги лепські: подрапані, покровавлені по самі коліна, бо як раз тільки до колін останки штанів досягали. Лізе просто на наше подвірє, наближає ся, знімає з голови щось ніби лопуше ликом повязане... Господи, та се-ж він сам, се Довбанюк!

— Юрку! Пане Городиський! Чи то ви? — скрикнуло разом до нього кільканацять голосів. Але в жаднім голосі й тіни насьмішки не було.

— Я! — відповів коротко Довбанюк, і, здавало ся, з крайнім напруженем усіх сил випростував ся і гордо пройшов крізь товпу згуртованих біля нього людей. Усі до нього з запитами: а що? а як? а де? а куди? а коли? — а він ані слова. До сінний, та під ступу, та до комори, та до своєї скриньки. Відмок і першим ділом хап за горнець з лемішкою та за зелізну ложку. Горнець був повний і ложка була повна, але пліснятини. Йому байдуже!

Немов нічого й не бувало, сів на той самий сінешний поріг, здрапав плісень, та як почне їсти, як почне!... Люди обступили його довкола і постовпіли.

— Бідний чоловік! Два місяці нічого не їв!

На силу мама вирвали йому з рук запліснілу лемішку та дали теплого борщу, пирога, молока. На силу попоїв і прийшов до себе. На силу розговорив ся.

— Та деж ви були?

— А дідько знає! Десь на границі.

— Та щож ви робили?

— А дідько знає! Якись дуби тягав. Було нас дванацять, таких самих старих дурнів, як я. Завели нас до якогось пана тай там казали ждати на розкази. Ждали ми, ждали, розуміє ся, в лісі. Далі пану навкучило ся, тай каже нам: „От, не маєте тут що робити, тягайте оті дуби з того боку границі на сей бік“. А то вам через ліси та нетри такі, що крий Боже! Се, каже, потрібно буде для войованя, колы сюди війна прийде. Тягати каже швидко, а їсти дає щораз то скупійше. Тягали ми, тягали, — адіть, як обтягали ся! а далі взяли тай утекли.

— Та кудиж ви ходили такі довгі часи?

— А дідько знає! Найбільше лісами.

— І ніхто вам нічого не казав?

— Ні, ніхто. Я гадав, що хоть арештують та цюпасом до села відішлють — отже не хо-

тіли. Прийшло ся самому, голому й голодному, паляндрувати. Господи, що я назнав ся, що я назнав ся!...

— Ну, а в повстаню ви були?

— А дідько знає! Здаєть ся, не був.

— Ну, а Польща буде? — вирвалось у когось знехотя з уст.

Довбанюк тільки голову понурив. Мовчав, мовчав, а далі зірвав ся, тупнув покаліченою ногою до землі, махнув залізною ложкою по повітрю в якімось неозначенім напрямі, та на ціле горло як не крикне:

— А нехай їм там усім тристенний дідько матірь мучить!

Львів у лютім 1886 р.

У К У З Н І .

Із моїх споминів.

На дні моїх споминів, десь там у найглибшій глибині горить огонь. Невеличке огнище неблискучого, але міцного огню осьвічує перші контури, що виринають із темряви дитячої душі. Се огонь у кузні мого батька.

І доси бачу ту зелізну лопатку, якою батько набирає вугля з дощаної скрині — те вугля він сам випалював за хатами в ямі, що й доси називає ся вугляркою, хоча тепер уже й сліду її нема — кидає його в паленище на жмінку розжареного вугля принесеного в черепку з хати, а потім своїм звичайним поквапним способом обзиває ся до слуги :

— Ти, ти, ти, Андрусь, ану димай, а поволи, поволи, поки розгорить ся.

Андрусь, той сам, що з хати приніс мене на коркошах і посадив на вуглянній скрині близько огнища, тепер хапає за жердку від міха і починає дуги. У міха з разу якийсь ко-

роткий дух, він іще не набрав ся повітря, не вложив ся до праці; він розфукує вугле, а вогну не скріплює.

— Помалу, Андрусью! Ти, ти, ти, хло, помалу!

— Ще дика баба фукає! — говорить жартуючи Андрусь, і що сили налягає на жердку, щоб набрати в міх як мога більше повітря.

Його згадка про дику бабу проймає мене дрозью.

— Де тота дика баба? — питаю я, Андрусь сьміє ся.

— В місі. Хиба не чуєш, як фукає.

Я прислухую ся — справді фукає.

— Чекай, як я її добре надушу, — говорить Андрусь, — то вона буде стогнати.

— Я не хочу! Не дуси! — скрикую я.

Мені збирає ся на плач. Я не розумію Андрусьового жарту. Моя уява залюднена марами, упирами, страчуками, про які я що вечера слухаю оповідання наших двох служниць, великої Остини й малої Остини, при куделі. Вони згадували не раз і про дику бабу, що сидить у Ділу та курить відтам димами; Андрусь перший помістив її в ковальськiм місі, і від тоді той міх наповняє мене жахом.

— Но-но-но, ти, хло! Не говори дитині дурниць. Не слухай, Івасю, не слухай, у місі нема ніякої дикої баби.

— А щож там так сопе?

— То вітер, синку. Видиш, міх набирає ся вітру, а як його здусити, то дує. Ади, й я так дую!

І батько пару разів дмухає в огонь.

Я вспокоюю ся. Огонь розгарає ся. Зразу він немов боязко виховзує ся з поміж вугля синявими язичками. Та дика баба починає дуги дужше; синяві язички в коріню червоніють і вискакують прожогом із глибини вугляної купи. Звільна чорне вугле й собіж набирає червоної краски, полумя сичить і простує ся, робить ся немов вязка блискучих ножів або стріл. Але дика баба вже надула свій шкіряний живіт майже аж до стелі. Андрусь напірає обома руками, грудьми й животом, щоб здушувати жердку в низ. Огняні ножі в низу роблять ся білими; вугля з червоного робить ся золотим, немов прозірчастим, немов топить ся. Я не можу відірвати очий від того маленького огнища, що не чванить ся сьвітлом і ледво розганяє сутінок невеличкої, деревляної кузнї, та за те плює здоровими іскрами аж під коритовидний, глиною виліплений та саджею навислий стріп, і криє в собі велике тепло, велику робучу енергію.

А батько стоїть при ковалі, взяв свій невеличкий, „спряточний“ молоток у руку і кілька разів ударив по ковалі, швидко раз за разом, мов вербель на барабані. Пішов го-

лос по всьому присілку — знак, що в кузн починає ся робота.

Тепер він витягає з під міха різні скриньки з усяким зелізем. Тут повизублювані сокири, які треба насталити; ось одна виглядає мов очайдуша з розчерепленою головою — у неї розбитий обух, її прийдець ся зовсім „пересипати“, як каже батько своїм образовим язиком. А онде коло дверей чересло — треба нанадити. Під кузнею в невеличкім піддашку обік точила стоїть пара возових коліс, які принесено до кованя, — тамже лежать і нові зелізнї рафи на обручі.

Батько був славний коваль на всі околичні села, особливо його сокири мали велику славу. Ще трицять літ по його смерти один чоловік на другім селі, старий уже, розговоривши ся зо мною та згадавши про батька мовив:

— Ні, нема вже такого коваля. У мене ще й доси його роботи сокира є. То душа не сокира.

Коли батьків вербель, виграний молотом по ковалі, залунав по слободі, починали звичайно сходити ся сусіди. Робота в кузні йшла по найбільше в зимі — літом були лише два короткі сезони: плуговий та серповий — по за те батько відмикав кузню в літі хиба тоді, коли хтось нагодив ся з якоюсь більшою та пильною роботою.

А в зимі господарської роботи мало. Де-де в стодолі лопотять ціпи, в сїнях хрупотять пили або фуркочуть коливороти крутячи мотузе. Робота не квапна. А в кузні весело. Хто приходив з більшою роботою — чи то воза кувати, чи то сокиру зробити, то не забував узяти за пазуху пляшку горівки. Йшло ся до коваля як у гості, як до сусїди, а не як до ремісника, щоб зробив те що треба, тай бувай здоров, я тебе не знаю, ти мене не знаєш. Батько такси ніякої за роботу не мав, „що людьом, то й менї“, а нема готових, то й підожде. Але любив, щоб у кузні було весело, гамірно. При більшій компанії, при веселих розмовах та чарці горілки йому робило ся найліпше. Тай нераз і потрібно більше помічників. Ось хоч би обручі натягати на колеса: три, чотири хлопи хапають за здорові дрючки з зелізними гаками; два иньші та батько третій довгими кліщами несуть розпечений обруч, кладуть його на обода, а ті з дрючками хапають гаками за рафу, опирають кінець дрючка о обід і починають що сили тиснути в низ. Батько хапає великий молот і побиває рафу де треба. Дерево обода за дотиком горячого зеліза де-де пускає полумя, та воно швидко гасне.

— Ну, ну! Ти-ти-ти! — чути батькове приговорюванє, перемішуванє ударами молота то о рафу, то об обід, та кланцанєм гаків, що

тягнуть обруч у різні боки. Потім три, чотири чоловіки хапають такі самі великі молоти і починають в такт молотільників набивати затягнений обруч на обід. Луп-цуп-цуп! Луп-цуп-цуп! — лунає на всю слободу, поки обруч не стане зовсім на своїм місці. Старші господарі очима знавців оглядають колесо, придивляються, чи добре стягнув обруч дзвони, чи ввійшла на своє місце кожда спиця, чи міцно стоїть маточина; сей та той підійме здоровецькою рукою колесо в гору, пустить його легко до землі і прислухається до його стуку.

— Колесо як дзвін, — повтаряє один за одним. Найвисша похвала ковалеви.

А в кузні дика баба стогне та стогне, огонь у паленищу вже весь білий, а в глибині його щось жевріє, яснїє як золото і пускає подовгасті, розгалужені іскри, так звані зиндри. Се „варить ся“ будуча сокира. Батько кинув у огнище добрі дві пригорщі гонталїв, тих старомодних, ручної роботи гонталїв із кованого зелїза, приложив їх вуглем і поставив ще одного чоловіка крім Андруся димати. В батьковій кузні така вже встанова: хто прийде — сиди, говори, дійде до почастунку — й його не минуть, але як треба щось допомогти, то батько без церемонїї обертається до нього: „Ти-ти-ти, хло!“ (коли се хтось молодший), або „Кумé-кумé! Ану-но, за молот!“ Або до міха! Або до чого там треба було. І моя дрі-

бна особа бувала предметом його дбайливости в таких разях. Коли треба було брати на ковало якесь більше, сильно розпалене зелізо, з якого скакали сильні іскри або сарахкотіли біло-зеленковаті зиндри, батько все просив когось із присутних ;

— А заступіть но там дитину !

Я дуже бояв ся тих іскор, та про те страх любив дивити ся, як вони мов рій огни-стих чмелів вилітали з під батькового молота і прискали на всі боки. Особливо в таких разях, коли треба було зварювати два окремі кусні зеліза в одно. І так коли батько з розтоплених у паленищу іонталів збив одну грудую, сю грудую по кількоразовім випаленю викував на подовжну, плескату штабку, довгу на півтора пяди а широку на три пальці, потім на круглім розі ковала загнув а кінці склепав до купи, наставала найважнійша пора в виробі сокири : зробити добрий, міцний обух і зварити, викувати та насталити лезо. Зігнена груба штаба йшла на ново в огонь, а коли була розігріта до білого, в нефоремну діру треба було вбити обушницю — зелізний прилад, на якому мав формувати ся отвір у обусі сокири. На тій обушниці батько викував обух дуже старанно ; його обухи ніколи не тріскали й не розвалювались, а се у господарської сокири, що часто служить і за довбню, дуже велика чеснота. Разом з обушницею йшла сокира знов

у огонь, але в яким виді! Місце, де оба кінці штаби сходилися разом і де мало повстати лезо, було геть обліплене рідко розведеною глиною — се мало причинятися до зварення заліза. Покладену в огонь сокиру батько старанно, як дитину, прикривав горючим, а потім іще свіжим углем, а те вугле скроплював іще водою, в якій також була рідко розведена глина — се на те, щоб давало ліпший „гиць“. І дика баба починала стогнати що сили. Доти, доки з огнища зі звичайними вуглевими іскрами не починали вириватися ярко-білі зиндри. Ні, ще не доти! Аж коли ті зиндри починали густими роями „сарахтїти“ з огнища, тоді був знак, що залізо зварене досить. Батько звільна брав кліщами розпалене залізо, обгрібав його молотком із вугля й розтопленої глини, клав на ковалі і робив кілька легких ударів своїм молотком. Сі удари все мали для мене якийсь чар таємничості: хоч які були легкі, а про те за кожним ударом сарахтїли та розскакувалися на цілу кузню великі рої зиндер. І хоч я звичайно в таких хвилях сидів на своїм підвисшенім місці заслонений від ковала плечима якогось дужого „нанашка“, то про те мої очі з безпечного сховку бігали всюди по кузні, слїдили за кожною зиндрою, а рівночасно не змигали й з того заліза, що під ударами батькового молотка прибирало чим раз виразнійшу форму. А надавши м'ягкому залізу таку форму,

як йому було треба, батько моргав на присутніх, особливо молодших і приговорював:

— Ти-ти, хло! Ану за молоти! Ану живо!

Два чоловіки хапали здоровенні молоти і били в такт по залізу. Луп-цуп-цуп! Луп-цуп-цуп! — лунали удари трьох молотів. Малий батьків тоненько, а два інші грубо, загарливо, мов сердито.

Лезо було зварене; та тепер починала ся батькова детальна робота: знов над обухом, поки не дійшло до того, що можна було виняти обушницю, а потім над лезом та над вістрем. Батько кував та перековував кожду часть по кілька разів, дбаючи не лише про форму, але особливо про те, щоб залізо було рівно та туго вироблене, щоб ніде не було скази ані задирки, щоб сокира виглядала „мов вилита“.

В кузні йдуть розмови. Сусіди розповідають сільські новини: хто що чув у громадським уряді, що бачив на торзі в Дрогобичи, що розповідав мандрований жебручий дід. Найбільше розмови про Борислав, про ями та закопи: в ту пору розпочинало ся видобуванє нафти і воску на більший розмір. Тисячі Жидів ішли до Борислава, видурювали за що будь шматочки ґрунту від селян і починали рити „дучки“. В сусідніх селах почав зароджувати ся тип „ріпника“: звичайно парубки, не лише бідні, а й заможнійші, „ворохобили ся на чорну

сорочку й білий хліб“, — так характеризувала селянська поговірка жите ріпника — перший прояв промислово-капіталістичних порядків у тім тихім доси, патріархальнім закутку.

До нашої кузнї доходили лише деякі, сказати-б, каламутні бульки того нового явища. Сього тижня в ямах загибло пять хлопа, а о-ноді в одній ямі задусило трьох, а сей або той упав з кибля і роздер ся на городженій кіш-ниці, що служила замісь цямбрини в тих крайне примітивно будованих ямах. Се була одна постійна тема оповідань. А друга тема: сей Бориславець пішов з торбами, той розпив ся, того, кажуть, Жиди підпоїли та п'яного пхнули до ями. І далі йшли безконечні, уривані оповідання про шахрайства Жидів, про п'ятики ріпників, про їх добрі зарібки і марнованє заробленого гроша, про вибухи кипячки в закопах на пятім, десятім, дванацятім сяжні.

Я слухав тих оповідань як фантастичних казок про далекі, зачаровані краї. Борислав з його страховищами, дикими жартами та дикими скоками фортуни, з його дивним промислом, дивним способом праці та дивним народом заповнював мою фантазію. Наша слобода лежала далеко від гостинця; від нас ніхто не ходив ані не їздив до Борислава, але наслухавши са в зимі в кузнї оповідань про нього я постановив собі зараз на весні не пожалувати ніг, побігти на гостинець і визирати там

доти, доки не побачу ріпників, що з дальших, біднійших сіл ішли там гостинцем до Борислава або вертали відтам у суботу до дому. Та моя цікавість була заспокоєна швидше: ще в зимі батько взяв мене одного понеділка до Дрогобича і тут я побачив цілі юрби ріпників і цілі куни Жидів, що кожного селянина, який їм по одязі видавав ся Бориславцем, запитували:

— Газдо, газдо! Ви з Борислава? А маєте заводи на продаж?

Батько не радо слухав тих оповідань про Борислав. Він так зжив ся зі старими порядками сільського життя, що в тім новім бориславським розгардіяші чув щось нове, вороже до теперішнього життя. Він не давав по собі пізнати того, не осуджував і не обурював ся, як дехто з завзятих прихильників старосьвіччини, але коли вичерпав ся запас новин, радо звертав розмову на иньші, переважно моральні теми. Батько, пильний і тямучий робітник, любив кпити собі з дармоїдів та фушерів, з роззяв та галапасів. На потверджене своїх загальних уваг він любив наводити коротенькі оповідання та притчі, звичайно на тлі ковальського ремесла. Тут у кузні я чув уперве такі оповідання, як оце про хлопця, що його батько привів до коваля на науку та боячись, щоб „дитина не попеклась або щоб іскра не випекла їй ока“ просив коваля, щоб умістив його сина в коші прибитім на стіну. „Воно, мовляв, буде

придивляти ся до всього тай так навчить ся“. Хлопець „учив ся“ таким робом сім літ, а вернувши до батька замісь леміша зробив пшик.

Раз зведена на дорогу загальних тем та оповідань розмова йшла живо. Охочих слухати було багато, та були між нашими сусідами й незвичайні майстри оповідачі. Сипались анекдоти, спомини з давнійших літ, про Кошуцьку війну, про тісні роки, про мандрівки наших селян на Поділе в службу або на Покуте та на Буковину за кукурузою. Особисті пригоди переплітали ся з короткими та меткими характеристиками людей — Подолян, Гуцулів, Бойків — та місцевостей: Коломиї, Городенки, Садогори, Черновець.

Та ось сокира готова. Ще раз розпікає її батько, але лиш до червоного, і потім застромлює вістрем на два пальці в холодну воду — вона гартуєть ся. А потім на шрубстак із нею та під пильник, щоб обгладити, а на решті на точило, щоб наострити — і готова невідлучна товаришка селянина чи то в лісі, чи при плузі, чи при фірманці, всюди, де треба „скріпи рукам“. Коваль радісно глядить на своє діло, любує ся ним кілька хвилин, а потім дає в руку сусідам. І мандрує нова сокира з рук до рук. Кождий обзирає обух, пальцем пробує, чи остре вістре, обзирає лезо, чи гаразд виклепане, все обзирає, немов би се була його власна сокира.

— Ну, тота подовжить! — каже один.

— Мені би тоті дубики тепер, що вона їх вирубає! — зітхає другий.

Щасливий властитель нової сокири дивить ся на неї з гордощами, з любовю. Він бачив, як її робили від самої першої хвилі, від коли вона була ще пригорщею старих іонталів. Він помагав дути міхом, бити молотом при її робленю, — вона, значить, по части й його власне діло. Він весело дякує ковалеви, добуває з торби плескату півквартівку з горілкою. Батько велить із хати принести чарку, бохонець хліба, пів плесканки сира на деревляній тарілці — і починаєть ся частованє, „обливанє“ нової сокири.

Батько випиває чарку горілки, закусує і бере ся до нової роботи; решта товариства частує ся, гуторить, жартує. Сей марить на яві: як би мені дві-три сотки, то я би те й те зробив та показав! Другий числить, кільки гроший у остатнім році перейшло через його руки.

— Дванацять десяток — бігме кумочку, дванацять десяток як один крейцар! Яка би то пара воликів була! А так що! Як в пальці тріс. Ні чоловік в'їв, ні впив, ні красно входив, лиш дідьчій матери годив.

— А вам, куме Марку, — обертає ся один до нашого простодушного сусіди, — як би вам так дванацять десяточок тепер, що би ви зробили?

— Я-я-я, — заикаєть ся Марко, — вже би-би-би я зна-на-нав, де їх сховати.

— Певно завинули би в шматину, та за-пхали де під стріху! — жартує де-хто. Марко не силкує ся реплікувати, тільки хитає голо-вою, мовляв: жартуйте здорови, а я своє знаю!

Інші радять ся про свої хатні справи: у того корова положила ся, там дитина кашлає; иньший хвалить ся, що вчора з полу-кіпка пшениці намолотив пять чверток. Обмо-ви, осуджуваня неприсутних батько не тер-пів і коли кому заганяв ся язик у той бік, умів зручним зворотом або притинком збити його з дороги, а молодшого бувало й по про-сту покартає: „Не пхай носа до чужого про-са!“ Так само не любив батько нічого соро-міцького в розмові: сам він і при ньому вся компанія все держала ся в межах прилично-сти, звісно, такої, яку можуть допустити собі чесні, статочні господарі. З жінок деколи жар-товано, а батько любив оповідати звісну притчу про дівку-скуску на доказ, що „жіноча на-тура й невинного веде до гріха“.

— Бо то раз жив один отець зі своїм си-ном у лісі двадцять літ. Хлопець так і виріс у лісі, не видівши живого духа крім свого вітця. А як минуло двадцять літ, каже отець:

— Ну, сину, підемо троха в сьвіт поди-вити ся, як там люде жиють.

А син каже: — Добре, тату!

Пішли. Приходять до села, а на краю села кузня. Вступили вони до кузні, посідали, син дивить ся на ковальову роботу, а далі каже татови :

— Тату, може би й я поробив троха?

— Добре, синку, пороби.

Парубок приступає до огню, де власне гріло ся зелізо, але не бере кліщів, тільки хапає розпечене зелізо просто в руку, кладе на ковало тай кує, а зелізо не пече його ані дрібки.

Коваль витріщив очи на такого челядника, а батько нічого, лише каже синові :

— Ну, що, сину, добре робота йде?

— Добре, тату.

— Як схочеш, то можеш тут лишити ся. Але перед тим ходімо ще троха далі, бо ми ще дуже мало сьвіта виділи.

Добре. Пішли далі селом, а на вулиці пострічала ся їм дівка. Син став, дивить ся — що то, ще не видів такого, а далі питає :

— Тату, а то що таке?

— То, синоньку, скуска, — каже старий.

А у сина аж очи розгарають ся.

— Ей тату, як би то ми в лісі мали таку скуску!

Пізнав старий, що в хлопцеві кров заговорила тай каже :

— Ну, годі, сину! Будемо вертати до дому.

Вертають. Прийшли знов до кузнї, а старий каже до сина:

— А що, сину, може хочеш іще троха покувати?

— Добре, тату, — каже син.

Тай знов по своєму: йде до огню, а там зелізо розпечене. Він хап рукою за зелізо. Ей, як не крикне, як не хопить руку назад! А долоня вся міхуром стала. Обпік до чиста. А старий каже:

— Видиш, сину, то за те, що ти тої скуски захотів.

Тай забрались оба і пішли назад до ліса.

Батько оповідав сю притчу жартом. Аскетизм, що лежить у її основі, був зовсім чужий його вдачі. Навпаки, все і всюди він був чоловік товариський, громадський. „З людьми і для людей“, се була девіза його життя. І доси тямлю, яке велике вражінє зробило на мене його оповіданє про того сьвятого, що просив Бога, щоб його увільнив від людської любови.

— То ще за давних часів було, як жив один славний доктор. Він багато помагав людям, а Бог дав йому таку ласку, що всі люде любили його. Ну, так до нього липли, як мухи до меду. Куди обернув ся, куди поступив ся, всюди в нього були приятелі, а з ким лиш раз заговорив, той був би за нього і в огонь скочив. Аж раз ідучи лісом здибав діда, зовсім

голого, оброслого волосем від ніг до голови, як молив ся в якійсь печері.

— Що тут робиш дїду? — питає лікарь.

— Богу служу, — каже дїд.

— Як же-ж ти йому служиш?

— А бачиш: я відкинув усьо сьвітове, відцурав ся всього і молю ся та оплакую свої гріхи.

— А не лїпше би ти служив Богу, як би був лишив ся в сьвітї та працював для людей?

— Не можна разом служити Богу й мамонї, — відповів дїд. — Люде й їх усї гризоти, турботи та заходи, то мамона. Хто кому служить, від того нехай і платні жде. Я служу Богу і Бог мені відплатить, а хто служить людям, то чим йому відплатять люде в день страшного суду?

На тім вони розійшли ся: старий лишив ся в лісі, а лікарь пішов до свого діла. Але від тоді як зачав міркувати над дїдовими словами, як зачав думати, то нарешті дійшов до того, що зненавидїв людей і захотїв і собіж відчужити ся від них. Утік у ліс, але люде знайшли його, о коли він не хотїв вертати до міста, то вони захотїли жити з ним у лісі. Він знов утік від них, і знов його знайшли. Він сховав ся в якусь недоступну нетру — і там його знайшли; поплив на море і велїв себе покинути на якійсь пустій скалі серед

води, — і там люде віднайшли його і липли до нього по давньому. Тоді він почав молити ся Богу: — Господи, дай мені таку слабість, аби мене всі люде бояли ся, аби перестали липнути до мене!

Як зачав молити ся, як зачав Бога просити, так нарешті Пан Біг зіслав на нього таку слабість, що зачав собою бити до землі, розщипати, піну точити, ричати не своїм голосом, так що всі люде його пуджали ся і втікали від нього. А він при кождім таким нападі все бачив чортів, що його торгають розпеченими кліщами, тягнуть до себе зелізними гаками, бють зелізними палицями, а все кричать:

— Ходи до нас! Ходи до нас!

Так він мучив ся цілих дванацять літ, але вже не тікав у ліси та в дебрі. Тепер його душа тягла до людей, але люде тікали від нього. Він ходив по містах та селах, просив притулку, але тота хвороба зробила його таким страшним, що ніхто не хотів його приймати під свою стріху. Як де ввійшов межі купу людей, то всі розбігали ся; навіть до церкви не міг ввійти, бо всі втікали відтам, де він появив ся, то його потім не пускали. Нарешті по дванацятьох роках чує голос:

— Валентий! Валентий!

Він обзиває ся: — Хто мене кличе?

А голос каже: — А що, солодко жити чоловікови без людської любови?

А він каже: — Господи, я согрішив. Дай мені смерть, най довше не караю ся.

А голос каже: — А видиш! Хто людям служить, той мені служить. Я сотворив чоловіка для людей і тільки з людьми і через людей він може бути щасливий. Як би я був хотів, щоб він сам собі і через себе був щасливий, я був би зробив його каменем. Як би я був хотів, щоб він тільки мені самому служив, я був би зробив його ангелом. А так я дав чоловікови найбільший дар — любов до людей, і тільки тою дорогою він може дійти до мене. А ти хотів бути мудрійший і йти навправці, тай зайшов у дебру, де сидять тоті з кліщами та з зелізними палицями. Ну, та тепер досить твоєї покути. За те, що ти вперед служив людям і ратував їх, я беру тебе до себе, а твою слабість лишу людям на пам'ятку: най перемагають свій страх і відразу і вчать ся любити та ратувати одні одних навіть у таким страшнім стані.

— І лікарь Валентій — кінчив батько, — зробив ся сьвятим, а його слабість і доси ходить по людях. А хто ратує та дозирає хорого на ту слабість, той має ласку в Пана Бога.

Сорок літ минуло від тої пори, як у невеличкій деревляній кузні в нашій слободі останній раз лунав ковальський вербель, відіграний батьковою рукою молотом по ковалі. Скільки змінило ся за той час! Не лише з ку-

зні, але майже з усього, що було тоді основою тихого, патріархального життя в нашій закутку, не лишило ся майже ані сліду. З тодішньої веселої компанії, що гуторила докола ковальського варстату, димала міхом, натягала обручі на колеса, завзято гримала молотом по розпеченім зелізі, та сипала веселими анекдотами при чарці горілки, нема мабуть нікого вже між живими. А тодішню веселість та жвавість у многих із них погасила доля ще далеко перед їх смертю. І певно в ту пору ніхто з них не думав, що та кузня і та компанія в ній і той її дружний, радісний настрій лишать ся живими та незатертими в душі маленького, рудоволосого хлопчини, що босий, у одній сорочці сидів у куті коло огнища і якого дбайливий батько від часу до часу просив заступити від скачучих искор.

На дні моїх споминів і доси горить той маленький, але міцний огонь. У ньому пролизують ся сині, червоні та золото-білі проміні, жевріє мов розтоплене вугле і ярить ся в його глибині щось іще білійше, промінясте, відки раз по разу сарахкотять гилькасті зиндри. Се огонь у кузні мого батька. І мені здаєть ся, що запас його я взяв дитиною в свою душу на далеку мандрівку життя. І що він не погас і доси.

Криворівня 24. липня 1902.

RE R

Толба на 987

МУЗЕЙ І. ФРАНКА
W KB 19044
W LB 10631
ГРУПА КМ

